

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Revision i kontantbranscherna

– vad är god revisionsred?

Magisteruppsats i företagsekonomi
Externredovisning och företagsanalys
Höstterminen 2006

Handledare: Jan Marton

Anna-Karin Pettersson

Författare: Katarina Boberg 820313
Camilla Nilsson 841102
Mikael Sannholm 700909

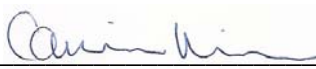

FÖRORD

Vi vill tacka alla som på ett eller annat sätt bidragit till att vår studie har kunnat genomföras. Ett särskilt tack riktas till de revisorer som har delat med sig av sina värdefulla kunskaper inom ämnesområdet. Utan Er hade vi inte kunnat presentera denna uppsats. Vi vill även passa på att tacka våra handledare och opponenter som har gett oss goda råd och konstruktiv kritik under studiens genomförande. Tack!

Göteborg den 12 januari 2007

Katarina Boberg

Camilla Nilsson

Mikael Sannholm

SAMMANFATTNING

Examensarbete i företagsekonomi, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet, Externredovisning och företagsanalys, Magisteruppsats, Hötterminen 2006

Författare: Katarina Boberg, Camilla Nilsson och Mikael Sannholm

Handledare: Jan Marton och Anna-Karin Pettersson

Titel: Revision i kontantbranscherna – vad är god revisionsred?

Bakgrund och problem: År 2004 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredning gällande möjligheten att kontrollera omsättningen hos företag i kontantbranscherna. Utredningen föreslog införande av krav på registrering av försäljningen i certifierade kassaregister samt krav på att föra så kallade personalliggare. Intäkternas fullständighet är mot denna bakgrund ett omdiskuterat ämne och diskussioner har förts kring det problem revisorer står inför vid granskning av företagets intäcksredovisning.

Syfte: Studien syftar till att ta reda på vad som är god revisionsred för revisorer vid granskning av företag i kontantbranscherna, såsom restauranger och butiker. Vi skall vidare undersöka hur revisorer hanterar situationer då de inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningsred.

Avgränsningar: Vi har valt att inte ta hänsyn till några politiska aspekter av ämnet, utan vi tar endast hänsyn till de ekonomiska och redovisningsmässiga faktorerna kring ämnesområdet.

Metod: Primärdata har samlats in genom att intervjua fem erfarna revisorer. Sekundärdata har samlats in genom att söka i olika databaser och på så vis ta del av tidigare utgiven forskning inom närliggande ämnesområden. Val av respondenter skedde genom bedömnings- och rekommendationsurval. Vi genomförde en helhetsanalys av den insamlade informationen och slutsatsen kan sägas vara analytiskt generaliserbar.

Resultat och slutsatser: God revisionsred i kontantbranscherna är att granska intäcksredovisningen då det huvudsakliga revisionsmålet är fullständighet. Revisorer granskar företagets kassaregister och rutinerna kring intäctshanteringen och de skall även enligt god revisionsred göra en bedömning av om företagaren är seriös. Både substans- och intern kontrollgranskningsåtgärder genomförs. Då revisorer inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningsred skriver de anpassade revisionsberättelser. Revisorer är redan vid en låg grad av misstanke om brott skyldiga att anmäla företagen, men detta är ändå ytterst ovanligt i praktiken.

Förslag på fortsatt forskning: Vi föreslår att studier genomförs av vad kravet på personalliggare har fått för effekter på företagets redovisning av personalkostnader och intäkter. Vidare föreslås studier av revisorers oberoende i kontantbranschföretag.

BEGREPP

ABL – Aktiebolagslagen
BFL – Bokföringslagen
BFN – Bokföringsnämnden
BFNAR – Bokföringsnämndens allmänna råd
EBM – Ekobrottsmyndigheten
FAR – Föreningen Auktoriserade Revisorer (FAR SRS sedan 2006)
FAR SRS – Branschorganisation för revisorer och rådgivare
FHIFS – Folkhälsoinstitutets föreskrifter
IFAC – International Federation of Accountants
ISA – International Standard on Auditing
NUTEK – Verket för näringslivsutveckling
RN – Revisorsnämnden
RevL – Revisionslagen
RevR – FAR:s rekommendationer i revisionsfrågor
RevU – FAR:s uttalanden i revisionsfrågor
RL – Revisorslagen
RS – Revisionsstandard i Sverige
SFS – Svensk författningssamling
SHR – Sveriges hotell- och restaurangföretagare
SOU – Statens offentliga utredningar
SRS – Svenska Revisorssamfundet (FAR SRS sedan 2006)
ÅRL – Årsredovisningslagen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING.....	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Problemdiskussion.....	2
1.3 Problemformulering.....	4
1.4 Syfte.....	4
1.5 Avgränsningar.....	5
1.6 Disposition.....	5
2. METOD.....	6
2.1 Undersökningsmetod.....	6
2.2 Datainsamling.....	6
2.2.1 Insamling av primärdata.....	7
2.2.2 Insamling av sekundärdata.....	8
2.3 Urval.....	8
2.4 Sammanställning och analys av insamlad data.....	9
2.5 Utvärdering.....	10
2.5.1 Validitet.....	10
2.5.2 Reliabilitet.....	11
2.5.3 Generaliserbarhet.....	12
3. REFERENSRAM.....	13
3.1 Vad är revision?.....	13
3.2 Regelverk och vägledningar för revision.....	14
3.3 Revisionens roll i samhället.....	15
3.4 Revisionens arbetsgång.....	16
3.4.1 Företagsanalys.....	16
3.4.2 Riskanalys.....	17
3.4.3 Intern kontroll.....	18
3.4.4 Metoder och åtgärder.....	18
3.4.5 Oegentligheter och påföljder.....	19
3.5 Revisionsmål.....	20
3.6 Revision i kontantbranscherna.....	21
3.6.1 SRS checklista.....	21
3.6.2 Utformning av revisionsberättelser.....	22
3.6.3 Restaurangprojektet.....	23
3.6.4 Nya lagar och regler avseende kassaregister och personalliggare.....	23
4. EMPIRI OCH ANALYS.....	25
4.1 Övergripande om revision i kontantbranscherna.....	25
4.1.1 Kontantbranscherna.....	25
4.1.2 Revisorernas erfarenheter.....	25
4.1.3 Analys.....	26
4.2 Företags- och riskanalys.....	27
4.2.1 Tillvägagångssättet.....	27
4.2.2 De största riskerna.....	28

4.2.3 Informationsinsamling	28
4.2.4 Analys.....	29
4.3 Granskningsmetoder.....	29
4.3.1 Särskilda poster	29
4.3.2 Granskningsåtgärder.....	30
4.3.3 Revisionsbevis.....	31
4.3.4 Förvaltningsrevision.....	31
4.3.5 Granskningsprogram	32
4.3.6 Analys.....	32
4.4 Misstanke om brott.....	34
4.4.1 Felaktigheter i redovisningen	34
4.4.2 Anmälningar	35
4.4.3 Analys.....	35
4.5 Utformning av revisionsberättelser	36
4.5.1 Utmärkande drag	36
4.5.2 Anpassade revisionsberättelser	36
4.5.3 Analys.....	37
4.6 Tankar kring de nya lagförslagen.....	38
4.6.1 Personalliggare	38
4.6.2 Kassaregister	38
4.6.3 Reaktionen hos företagen.....	39
4.6.4 Analys.....	39
5. SLUTSATSER	41
5.1 God revisionssed vid revision i kontantbranscherna.....	41
5.2 Revisorers hantering av missvisande redovisning	43
5.3 Avslutning	44
5.4 Förslag på fortsatt forskning	44
KÄLLFÖRTECKNING	45
Skriftliga källor	45
Muntliga källor	48
BILAGA 1 – Intervjuguide till revisorerna.....	49
BILAGA 2 – Intervjuguide som vägledning under intervjuerna	50
BILAGA 3 – SRS checklista.....	52

FIGURFÖRTECKNING

Figur 1 Uppsatsens fortsatta disposition.....	5
Figur 2 Revisionsriskens delar	17
Figur 3 Revisionsmål	21

1. INLEDNING

Detta kapitel inleds med en beskrivning av bakgrunden till det studerade ämnet. Bakgrunden leder fram till en problemdiskussion samt problemformulering och syfte. Uppsatsens avgränsningar presenteras också. Genom att avsluta kapitlet med en disposition över uppsatsens påföljande kapitel hoppas vi kunna ge läsaren en överskådlig bild av uppsatsens innehåll.

1.1 Bakgrund

År 2004 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredning gällande möjligheten att kontrollera omsättningen hos företag i kontantbranscherna. Med kontantbranscherna avses restauranger, butiker, frisörer, taxibolag och andra verksamheter där försäljning sker mot kontant betalning. Utredningen handlade om huruvida det är möjligt att ställa krav på att företagen i dessa branscher skall ha tekniska system som möjliggör tillförlitliga efterhandskontroller av omsättningen. Utredningen ledde till ett betänkande, "Krav på kassaregister – Effektivare utredning av ekobrott" (SOU 2005:35), där det föreslogs införande av krav på registrering av försäljningen i certifierade kassaregister. (SOU 2005:35) Med kassaregister avses kassaapparat, kassaterminal, kassasystem, taxameter och liknande (BFNAR 2004:1). Med certifierat menas att en oberoende prövning skall kunna försäkra att kassaregistret på ett tillförlitligt sätt visar alla registreringar som har gjorts. Betänkandet ledde fram till ett förslaget lagkrav där det även ingår en bestämmelse om krav på så kallade personalliggare. Dessa skall innehålla identifikationsuppgifter på näringsidkaren och på alla personer som är verksamma i företaget. På detta sätt hoppas lagstiftarna att även det skatteundandragande som uppkommer på grund av svart arbetskraft skall minska. (SOU 2005:35)

Det föreslogs även i betänkandet (SOU 2005:35) att Skatteverket skall få utökade befogenheter vid kontroll av företagen i kontantbranscherna, vilket innebär att de får göra spontana besök hos näringsidkare för att se om de uppfyller kraven på att föra personalliggare. (SOU 2005:35) Detta enligt lagen om särskild skattekontroll i vissa branscher (2006:575), som trädde i kraft den 1 januari 2007. Skatteverket tror att kontrollerna kommer att medföra en större vilja hos näringsidkarna att göra rätt för sig (Carlberg, 2006). Lagen som innehåller krav på kassaregister kommer att införas tidigast den 1 juli 2009 (Regeringens proposition 2005/06:169).

I Ekobrottsmyndighetens (EBM) senaste rapport (2004:1) om den ekonomiska brottsligheten framgår att även EBM är angelägna om att införa lagkrav på kassaregister. Det framgår även att det finns ett utbrett skattefusk i kontantbranscherna och att det ofta saknas underlag, såsom fakturor och kvitton, för att intäkterna skall kunna kontrolleras. Ofta har företag i dessa branscher ingen egen ekonomisk administration eller intern kontroll. Även den externa kontrollen är problematisk. Skatteverket kan idag inte på något lämpligt sätt kontrollera kontantbranscherna. Skatterevision av så många berörda näringsidkare är alltför resurskrävande för att kunna utföras. EBM har kommit fram till att information och kontrollbesök inte räcker för att förebygga ekonomisk brottslighet, utan att åtal måste väckas. (EBM, 2004a)

Det finns sedan år 2003 krav på kassaregister i företag som har tillstånd att servera alkohol till allmänheten och detta enligt alkohollagen (1994:1738). Statens folkhälsoinstituts föreskrifter har utvecklat dessa krav ytterligare genom att till exempel kräva att uppgifterna i kassaregistret inte skall kunna ändras utan att registrering sker på kontrollremsa eller journalminne (FHIFS 2003:2). Restauranger slarvar dock med det här och kunder får då inte heller något kvitto. Det har förekommit ett fall där en restaurang blev fälld för att inte ha lämnat kvitto till kunden. (Länsstyrelsen, 2006)

Bokföringsnämnden har gett ut ett allmänt råd kring hanteringen av kassaregister (BFNAR 2004:1). Detta råd ställer krav på att näringsidkare som redan har kassaregister är skyldiga att ha en beskrivning över hur kassaregistret fungerar. Beskrivningen skall klassificeras som räkenskapsinformation vilket innebär att den måste arkiveras i 10 år. Det allmänna rådet ställer även krav på att näringsidkaren är skyldig att ha uppgifter om kassaregistrets inställningar och programmeringar. (BFNAR 2004:1) Det finns tendenser i dagens näringsliv som tyder på att vi går mot att *allt* skall kunna verifieras. Detta gör att vi behöver fler studier kring revision och vilka konsekvenser och effekter som uppstår då allt behöver verifieras. (Power, 2003)

År 2003 startade ett så kallat "Restaurangprojekt" av Ekobrottsmyndigheten, Skatteverket och Länsstyrelsen i Stockholm för att komma åt skattefusket på restauranger. Projektet gick ut på att undersöka ett stort antal kassaregister och det kunde då konstateras att flertalet var manipulerade. Det visade sig att den redovisade omsättningen i genomsnitt var hälften av den verkliga (EBM, 2004b). Restaurangprojektet har lett till flera rättsfall där näringsidkare har haft manipulerade kassaregister och därmed åtalats för grovt skattebrott, bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll (EBM, 2005b). Chefsåklagaren Stefan Lundberg, som är av de ansvariga för restaurangprojektet, ser positivt på förslaget angående lagkrav på kassaregister. Denne tror dock inte att fusket kommer att försvinna helt, men ändå försvåra möjligheten att undanhålla intäkter. Lundberg har erfarenhet av att ekobrottslingar trots ökad lagreglering alltid hittar nya "kryphål". (EBM, 2005a)

Ekobrottsmyndigheten (EBM) samarbetar med revisorernas branschorganisation FAR SRS för att bekämpa ekonomisk brottslighet. Enligt EBM har revisorer stor betydelse för ekobrottsbekämpningen. Sedan 1999 finns det i ABL (9:42) krav på att revisorer skall anmäla misstänkt ekonomisk brottslighet till åklagare. (EBM, 2006)

1.2 Problemdiskussion

Intäktsredovisning i företag som hanterar kontanter och risken att de undviker att redovisa alla intäkter är ett ämne som har diskuterats mycket den senaste tiden (Larsson & Raspe, 2006). Enligt statens offentliga utredning 2005:35 finns det i kontantbranscherna ett omfattande och allvarligt problem med skatteundandragande. Utredningen nämner vidare att kontantbranscherna är svårkontrollerade och att kontrollerna är mycket resurskrävande. Det stora antalet näringsidkare som är verksamma inom kontantbranscherna har vidare fått till följd att risken för att bli kontrollerad är liten och att det därför är enkelt att utan upptäckt kringgå skattelagstiftningen. De

förlorade skatteintäkterna måste då övervältras på någon annan skattskyldig. (SOU 2005:35) I en artikel i Svenska Dagbladet tas det upp att brott mot skattelagstiftningen även snedvrider konkurrensen och att lojala näringsidkare drabbas hårt (Billger, 2003). I statens offentliga utredning 2005:35 nämns ytterligare en negativ konsekvens av en nonchalant inställning gentemot gällande regelverk. De menar att den allmänna moralen i samhället påverkas negativt av en sådan inställning. (SOU 2005:35)

Mats Hulth, VD på Sveriges hotell- och restaurangföretagare (SHR), är medveten om att skattefusk är vanligt i de branscher som SHR företräder. Även Hulth anser att det drabbar de seriösa företagen på grund av att konkurrensen snedvrider. Hulth trycker på att det finns behov av en fungerande kontroll och tror inte att endast ett omformulerat regelverk kommer att vara tillräckligt. (SHR, 2005)

Diskussioner har vidare förts angående det problem som revisorer står inför vid granskning av intäktsredovisningen i företag. Resonemanget har förts kring den möjlighet som revisorn har att genomföra en granskning av intäktsredovisningen med den omfattning och säkerhet som god revisionssed kräver. Följden har i flera fall blivit att revisorer har lämnat revisionsberättelser med reservationer för granskningen av intäktsredovisningen. (Larsson & Raspe, 2006) Nedan följer ett exempel på hur en revisionsberättelse för ett restaurangföretag kan lyda;

”... Företagets försäljning är till övervägande delen kontantförsäljning. I företaget fanns inga system som gjorde det möjligt att kontrollera denna försäljning. Det fanns heller inte några andra granskningsåtgärder som jag kunde vidta för att få betryggande säkerhet för att all kontantförsäljning var korrekt redovisad. (Larsson & Raspe, 2006)

Begränsningarna i möjligheterna att utföra revision gör att jag inte kan uttala mig om behovet av eventuella justeringar som skulle bli nödvändiga om jag hade kunnat granska bokföringens fullständighet och riktigheten när det gäller kontantförsäljning. Bortsett från eventuella effekter av sådana justeringar är årsredovisningen upprättad i enlighet med årsredovisningslagen och ger därmed en rättvisande bild av bolagets resultat och ställning i enlighet med god redovisningssed i Sverige...” (Larsson & Raspe, 2006)

Larsson, auktoriserad revisor samt teknisk sekreterare på FAR SRS, och Raspe, auktoriserad revisor på Revisorsnämnden, menar att sådana här utformningar av revisionsberättelser inte uppfyller det krav på tydlighet (Larsson & Raspe, 2006) som ställs i revisionsstandard i Sverige (RS) 709. Kravet innebär att alla viktiga skäl för att revisionsberättelsen avviker från standardutformningen skall anges. I exempelcitaten ovan framgår inte på vilken grund revisorn, trots den beskrivna begränsningen i revisionen, har kommit fram till sitt uttalande och tillstyrkande av de fastställda resultat- och balansräkningarna. (Larsson & Raspe, 2006)

Kammaråklagaren Stig Åström, verksam vid Ekobrottsmyndigheten, ställer sig kritisk till om det går att lita på de revisioner som genomförs i restaurangbranscherna. Åström grundar sin skepticism på resultatet av vad som framkom i det tidigare nämnda restaurangprojektet som har bedrivits i Stockholms län. Resultatet visar att fuskets många gånger är av enkel karaktär och att

revisorn ofta med endast små arbetsinsatser skulle kunna ha upptäckt felaktigheterna. Problemet som Åström anser drabbar revisorn är att det för kontanta affärshändelser inte lämnas några spår, det vill säga att det inte finns någon känd motpart som till exempel en bank, som kan hjälpa till att verifiera affärshändelserna i efterhand. Åström menar dock att revisorn måste ta sitt ansvar och se till att skaffa sig de revisionsbevis som krävs för att genomföra en revision enligt god revisionssed. Åström anser att revisorn bör vidta granskningsåtgärder löpande under räkenskapsåret för sådant som inte kan kontrolleras i efterhand. Vidare menar Åström att revisorer bör fokusera mer på företagens kassaregister och säger vidare att det inte finns utrymme för revisorer i kontantbranschföretag att betrakta andra poster än intäkterna som mer revisionsvärda. Åström ser ett möjligt framtidsscenario där borgenärer i större utsträckning än tidigare kommer att väcka talan om skadestånd mot revisorer då deras gäldenär går i konkurs på grund av den stora latent skatteskuld som företaget har byggt upp genom att undanhålla kontanta inbetalningar. (Åström, 2005)

1.3 Problemformulering

Ovanstående bakgrundsbeskrivning och problemdiskussion har lett oss in på funderingar kring hur revisorer idag går tillväga vid revision av företag i kontantbranscherna. Eftersom ämnet kan anses vara aktuellt och inte tidigare har undersökts gällande kontantbranscherna anser vi att ett besvarande av nedanstående formulerade problem ger ett väsentligt bidrag till forskningen. Möjligen finns ett förväntningsgap mellan vad staten *tror* att revisorer gör och vad revisorer i praktiken *gör*. Slutsatserna skulle därför kunna vara av intresse för diverse statliga verksamheter. Våra funderingar kring problemet kan sammanfattas i nedanstående frågeställningar.

1. Vad är god revisionssed för revisorer vid granskning av företag i kontantbranscherna?
2. Hur hanterar revisorer situationer då de inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningssed?

1.4 Syfte

Vårt syfte är att ta reda på vad god revisionssed är för revisorer då de granskar företag i kontantbranscherna. Med god revisionssed avses i studien hur erfarna revisorer går tillväga vid sådana granskningar. Som exempel på företag i kontantbranscherna kan restauranger, butiker, frisörer och taxibolag nämnas. Vi skall vidare ta reda på hur revisorer går tillväga i situationer då de inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att ett företags redovisning ger en rättvisande bild.

1.5 Avgränsningar

Bakgrunden till ämnet som studeras baseras till viss del på statliga myndigheters rapporter och utredningar. Vi anser därför att en avgränsning angående politik är nödvändig. Detta för att lagar och liknande till stor del förändras beroende på vilken regering som sitter vid makten. Vi har dock valt att inte ta hänsyn till de politiska faktorer som skulle kunna dyka upp i samband med begrepp som diskuteras i uppsatsen. I uppsatsen tar vi endast hänsyn till de ekonomiska och redovisningsmässiga aspekterna av ämnet.

1.6 Disposition

Uppsatsens fortsatta disposition och innehåll presenteras i nedanstående figur.

METOD – I metodkapitlet presenteras valda undersökningsmetoder och hur vi har samlat in, bearbetat och analyserat materialet. Urvalet av respondenter motiveras och slutligen visas en utvärdering av studiens tillförlitlighet.

REFERENSRAM – I referensramen redovisas det insamlade skriftliga materialet vilket består av sekundärdata, i form av gällande normer och regler, tidigare genomförd forskning inom ämnet samt annan relevant litteratur.

EMPIRI OCH ANALYS – I detta kapitel redogörs för den insamlade primärdatan som samlats in genom intervjuer. Dessa data har sedan jämförts med referensramen och de likheter och skillnader som påträffats presenteras.

SLUTSATS – I kapitlet presenteras och diskuteras resultatet av studien och frågeställningarna som tas upp i inledningskapitlet besvaras här. Vi uttrycker även våra egna reflektioner över vad som framkommit och ger förslag på fortsatt forskning.

Figur 1 Uppsatsens fortsatta disposition

2. METOD

Detta kapitel syftar till att ge förståelse för hur studien har genomförts samt att presentera för- och nackdelar med valda metoder. De områden som kommer att diskuteras är undersökningsmetod och vald metod för datainsamling respektive för urvalet. Vidare redogörs för vilken metod som har använts vid sammanställning och analys av den insamlade informationen. Avslutningsvis görs en utvärdering av uppsatsen.

2.1 Undersökningsmetod

Beroende på hur forskare väljer att ta fram information och sedan använda den kan två forskningsinriktningar särskiljas; kvantitativ och kvalitativ (Patel & Davidsson, 2003). Denna studie har genomförts med en *kvalitativ* inriktning. Anledningen till att vi inte har valt en kvantitativ inriktning är att enkäter eller något annat statistiskt tillvägagångssätt troligtvis inte hade gett oss tillräckliga svar på våra djupa frågor. Vid genomförande av en studie med kvalitativ inriktning är målet att skaffa sig insikt i ämnet, snarare än att kunna göra en statistisk analys (Bell, 2000). Att föra samtal eller intervjuer är en vanlig kvalitativ metod. Detta sker muntligt och intervjuarna styr samtalet i minsta möjliga mån. Den kvalitativa metoden är användbar när forskare av olika skäl inte själva kan studera processen. (Halvorsen, 1992) Vi anser detta vara en lämplig metod för den här studien eftersom ingen av författarna själva är revisorer och därför inte har någon erfarenhet av hur revision går till i praktiken.

Studien har genomförts som en intervjustudie, då vi har valt att intervjua revisorer. Detta medför att uppsatsen är subjektiv på så vis att den endast tar hänsyn till revisorers perspektiv. Intervjustudien genomfördes genom att hålla *fältintervjuer*. Sådana intervjuer är vanligast och de går ut på att intervjuarna söker upp respondenterna i deras miljö (Befring, 1994). Vi valde alltså att besöka revisorerna på respektive revisionsbyrå där de är verksamma.

2.2 Datainsamling

Det finns två typer av data som används vid genomförande av en studie. Den första typen är *primärdata*, vilket innebär att det är forskarna själva som har samlat in informationen, till exempel genom intervjuer eller enkäter. Den andra typen av data består av information som redan finns, det vill säga tidigare genomförd forskning samt statistik. Denna information kallas *sekundärdata*. (Lekvall & Wahlbin, 2001) För denna studie var primärdata av största vikt då ingen uppsats tidigare författats inom ämnet. Att komma åt respondenternas åsikter kring ämnet var även direkt nödvändigt för att kunna uppnå syftet med studien och således kunna besvara våra frågeställningar. Sekundärdata, i form av lagtext och vetenskapliga artiklar, var också viktig eftersom det gav insikt kring ämnet innan insamlingen av primärdata genomfördes. Sekundärdata användes även som underlag vid utformningen av intervjuguiderna.

2.2.1 Insamling av primärdata

Studien baseras i första hand på primärdata på grund av att vi inte funnit någon tidigare genomförd forskning eller undersökning där just våra frågeställningar och förutsättningar har varit utgångspunkten. Vi har valt att intervjua revisorer för att inhämta information om ämnesområdet. Den insamlade primärdatan presenteras i empirikapitlet. En fördel med primärdata är att informationen är direkt anpassad till forskarnas specifika frågeställningar (Arbnor & Bjerke, 1994). Studiens primärdata har samlats in genom intervjuer. Att samla in data genom intervjuer är nödvändigt för flertalet utredningar. Det finns dock många skilda syften med intervjuer och de kan genomföras med flera olika metoder. (Lundahl & Skärvad, 1992)

Två begrepp som ofta används för att skilja mellan olika typer av intervjuer är standardiserings- respektive struktureringsgraden (Lundahl & Skärvad, 1992). Vi valde att använda relativt *standardiserade* intervjuer. Vid sådana intervjuer ställs likadana frågor i samma ordning till respektive respondent. (Patel & Davidsson, 2003) Vid kvalitativa intervjuer har normalt sett intervjuarna inga formulär med frågor som är formulerade på förhand. Istället bör intervjuarna upprätta en lista över de områden som skall beröras under intervjun. (Trost, 1997)

Inför intervjuerna upprättades två olika intervjuguider, en för att skicka till respondenterna och en som vägledning för oss själva som hjälpmedel under intervjuerna. Till respondenterna skickades en mindre standardiserad intervjuguide (se bilaga 1), som innehöll en kort bakgrundsbeskrivning av ämnet, samt våra frågeställningar och en lista över de områden som studien behandlar. Detta dokument skickade vi till respondenterna någon dag före intervjun och uppmanade dem samtidigt att själva tänka ut ämnesområden som de ansåg relevanta för studien. Genom att inte skicka direkta frågor till respondenterna kunde på förhand formulerade svar undvikas. Som vägledning för oss själva under intervjun utformades en mer standardiserad intervjuguide (se bilaga 2). Denna hade som syfte att få de olika intervjuerna att styra åt liknande håll och inte avvika för mycket från ämnesområdet.

När det gäller *strukturering* var intervjuerna som genomfördes i låg grad strukturerade. Med detta menas att frågorna vi ställde var öppna, det vill säga att det inte fanns några svarsalternativ. (Patel & Davidsson, 2003) Vi använde inga ja- eller nej-frågor, utan endast beskrivande och icke-ledande frågor. Detta med syfte att undvika att leda in respondenterna på områden och svar.

Vi valde att genomföra besöksintervjuer och besökte respondenterna på deras respektive arbetsplats. Denna metod valdes för att det ger fördelar på så vis att författarna och respondenterna får direktkontakt samtidigt som respondenterna känner sig bekväma och trygga i intervjusituationen. Metoden medför även att författarna kan ställa följdfrågor och kan läsa av respondenternas kroppsspråk och tonfall. (Patel & Davidsson, 2003) Intervjuerna varade ungefär en timme vardera. Respondenterna är anonyma i empirikapitlet, vilket de upplystes om redan innan intervjuerna genomfördes och detta med syfte att få så ärliga och öppna svar som möjligt.

Vi började med att kontakta respondenterna för att bestämma tider för intervjuer. I första hand skedde kontakterna per telefon, men då vi efter ett flertal försök inte nådde fram till personerna skickades e-post istället. Någon dag före intervjuerna skickade vi åter igen e-post och bifogade då

den för respondenterna speciellt utformade intervjuguiden. Detta för att respondenterna skulle ha möjlighet att förbereda sig inför intervjuerna och ha tänkt igenom ämnesområdena innan. Med respondenternas samtycke spelades alla intervjuer in. Att spela in intervjuerna var en fördel då vi kunde gå tillbaka och lyssna så att inga data glömdes bort eller missförståddes vid bearbetning av informationen. En nackdel med att spela in intervjuerna är att respondenterna kan känna sig besvärade eller hämmade. (Trost, 1997) Alla tre författarna närvarade vid samtliga intervjuer utom en, då endast två av författarna deltog. Vi är medvetna om att fler intervjuare än en kan kännas som maktövertagande gentemot respondenten. Vi valde ändå att alla tre skulle närvara vid flertalet intervjuer och detta för att minnet av de intryck intervjuerna fått under intervjun är viktigt vid bearbetningen av respondenternas svar. (Trost, 1997) Att alla intervjuerna genomfördes av samma intervjupersoner leder också till att de olika respondenternas svar med större säkerhet kunde jämföras. I samband med att intervjuerna genomfördes försäkrade vi oss om att vi fick kontakta respondenterna i efterhand utifall att det skulle behövas kompletterande svar på vissa frågor för att kunna dra relevanta slutsatser.

2.2.2 Insamling av sekundärdata

Sekundärdata har använts till det inledande kapitlet och referensramen. När vi undersökte ämnet använde vi oss av Göteborgs universitetsbiblioteks olika ekonomiska databaser såsom Affärsdata, Business Source Premier, FAR Komplet med flera. Vi tittade även i dagspressens artikelarkiv och på allmänna, såväl nationella som internationella, sökmotorer på Internet. Några exempel på sökord som har använts är *revision*, *revision av kontantbranscher*, *revision av intäkter*, *revision av intäktsredovisning*, *revisionsberättelse* och *ekobrott*. Vi har även sökt på ordens engelska motsvarigheter. En relativt stor del av den sekundärdata som har använts kommer från offentliga myndigheter och departement i form av statens offentliga utredningar samt diverse rapporter och remissvar. Genom att titta på källförteckningar i tidigare skrivna uppsatser inom närliggande ämnen har vi fått tips på litteratur som vi sedan sökt upp, läst igenom och i vissa fall kunnat använda även i den här studien. En stor del av tiden har lagts på att söka och gå igenom information på grund av att det inte finns någon tidigare sammanställd studie med liknande frågeställningar som vi har kunnat utgå ifrån.

2.3 Urval

Urval av företag och respondenter kan ske genom sannolikhets- eller icke-sannolikhetsurval (Lekvall & Wahlbin, 2001). Vid kvalitativa studier används oftast *icke-sannolikhetsurval* på grund av att det är av stor vikt att respondenterna har de egenskaper som krävs för att syftet med studien skall uppnås (Merriam, 1994). Eftersom vi har gjort en kvalitativ studie var det i detta fall passande med icke-sannolikhetsurval. Detta genomfördes då vi valde att intervjua fem revisorer från fyra olika revisionsbyråer. En förutsättning vid valet av respondenter var att alla skulle ha erfarenhet av revision av företag i kontantbranscherna. Mot denna bakgrund gjordes sedan ett *bedömningsurval* av vilka respondenter som skulle vara intressanta för studien (Lekvall & Wahlbin, 2001). Här bör dock påpekas att ett sådant bedömningsurval är ett subjektivt urval (Arbnor & Bjerke, 1994).

Ett ämnesområde är alltid begränsat och ett urval av vad som är relevant för en studie måste alltid göras (Arbnor & Bjerke, 1994). *Urvalets storlek* är av största vikt för säkerheten i studiens slutsatser. Ju fler enheter som undersöks, desto säkrare slutsatser kan dras. Detta gäller under förutsättning att alla övriga förhållanden är lika, vilket är en förutsättning som dock sällan är uppfylld. (Lekwall & Wahlbin, 2001) Respondenterna i denna studie hade alla olika erfarenheter och kunskaper kring ämnesområdet. Vi visste dock redan vid första kontakten med respondenterna att de alla hade erfarenheter inom ämnet. Storleken på urvalet, det vill säga fem respondenter, beror på att det är tidskrävande att bearbeta genomförda intervjuer. Om fler än fem intervjuer hade genomförts, skulle vi inte kunnat lägga lika stor vikt vid analysen av respondenternas svar som vi nu har gjort. Två av respondenterna kontaktade vi på grund av att de har haft gästföreläsningar under fördjupningskurserna i redovisning på Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. Vi visste därför redan före första kontakten att dessa personer hade erfarenheter av studiens ämnesområde, det vill säga revision av företag i kontantbranscherna. De tre andra respondenterna kontaktade vi efter att vi hade gjort ett *rekommendationsurval*, vilket innebär att olika aktörer får rekommendera andra aktörer som är intressanta för studien (Arbnor & Bjerke, 1994). Detta genomfördes dels då syftet med studien presenterades för en revisor under arbetsmarknadsdagarna vid Handelshögskolan i Göteborg och denna sedan gav oss namn på två av sina kollegor som passade som respondenter för vår studie. En annan av respondenterna kom vi i kontakt med genom att en av våra handledare känner till en revisor som är verksam på samma revisionsbyrå som respondenten. När det gäller *geografiskt urval* är alla respondenter verksamma på revisionsbyråer i centrala Göteborg. Vi ansåg inte att det var nödvändigt att genomföra intervjuer i någon annan del av landet eftersom det på revisionsbyråerna i Göteborg finns revisorer som har god insikt i ämnet.

2.4 Sammanställning och analys av insamlad data

Den första fasen vid analys består av att dokumentera informationen som framkommer under insamlingen av primärdata. Nästa fas går ut på att bearbeta och försöka förenkla den insamlade informationen. Den tredje och sista fasen består av att informationen tolkas och forskarna letar efter orsaker till de svar som har framkommit. (Jacobsen, 2002) Att analysera kvalitativ data, såsom anteckningar och röstinspelningar från genomförda intervjuer, är en tidskrävande och omständlig process. Analyser av kvalitativ data är mycket personliga eftersom det är insamlarna själva som analyserar den insamlade informationen. Detta är något som ger bäst förutsättningar för att kunna göra en helhetsbeskrivning av ämnet som studerats genom intervjuerna. (Halvorsen, 1992) Vi genomförde en *helhetsanalys* av våra intervjuer. En helhetsanalys kan genomföras genom att sammanställarna går igenom intervjuerna och sedan väljer ut citat och delar av diskussionen som visar huvudintrycken av intervjun. Forskare måste under hela analysen värdera den insamlade informationen, både egna anteckningar och skriftligt material, på ett kritiskt sätt. (Halvorsen, 1992) Analysprocessen pågick under hela studien, och detta genom att vi hela tiden anpassade oss efter vad som krävdes. Ett exempel är att vi efter den första intervjun visste hur frågorna skulle ställas för att respondenten skulle uppfatta frågan rätt, och därför anpassade vi vårt beteende under de kvarvarande intervjuerna efter vad som var lämpligt.

Vid sammanställning och analys av den insamlade empirin följdes de ovan beskrivna analysfaserna. Vi började med att så snart som möjligt efter intervjuerna lyssna igenom ljudinspelningarna och transkriberade informationen direkt för att underlätta bearbetningen. Vi började sedan för varje intervju sammanställa vad som verkade väsentligt eller intressant för studien. Vi valde sedan att sammanställa alla intervjuer i ett och samma avsnitt. Detta avsnitt har strukturerats efter de olika områden som diskuterades under intervjuerna. Intervjuguiderna i sig är utformade enligt samma struktur som referensramen. Vi ansåg att det på så vis blir lättläst och överskådligt för läsaren. Efter att empirin sammanställts jämförde vi den med referensramen för att se vilka likheter och skillnader som fanns mellan dessa kapitel. Vi lät då referensramens innehåll vara konstant och anpassade det empiriska materialet mot referensramen. Vi ville se om det fanns stöd för respondenternas svar i referensramen eller om den insamlade primärdatan visade något nytt inom ämnesområdet. För att underlätta för läsaren och för att undvika repetition har vi valt att presentera vår analys i samma kapitel som empirin. De viktigaste delarna av analysen, vilket kan sägas vara de delar som bidrar till att våra frågeställningar besvaras, har sedan sammanställts till en slutsats som även innehåller våra egna reflektioner och en allmän diskussion över vad som framkommit.

2.5 Utvärdering

Det är viktigt att både forskare och läsare är medvetna om hur hög studiens trovärdighet är. Vi måste vara säkra på att vi har undersökt rätt saker och att vi har gjort det på ett tillförlitligt sätt. (Patel & Davidsson, 2003) Nedan diskuteras därför vissa begrepp som är viktiga för studien och som bör läsas före slutsatserna.

2.5.1 Validitet

Validitet betyder giltighet eller relevans. Att samla in data som är relevanta för frågeställningarna i den specifika studien kan vara en utmaning. (Halvorsen, 1992) Begreppet validitet kan delas in i inre och yttre validitet. Den inre validiteten mäter överensstämmelsen mellan den teoretiska och den mätbara definitionen av det sökta begreppet. Hög grad av inre validitet uppnås då frågorna i en intervju eller enkät mäter vad de är avsedda att mäta. Det är inte ofta det går att uppnå en hundra procentig inre validitet. (Lundahl & Skärvad, 1992) Om frågorna som ställs vid en intervju är felformulerade kan låg inre validitet uppnås (Eriksson & Wiedersheim-Paul, 2001). Innan vi träffade respondenterna bad vi en av våra handledare läsa igenom intervjuguiderna och komma med eventuella synpunkter. Detta för att vi ville vara säkra på att de utformade frågorna och diskussionsämnena var relevanta för frågeställningarna i studien och på så vis kunna uppnå en hög inre validitet.

Vad gäller yttre validitet avses hur väl mätningen, till exempel intervjuerna, kunde mäta det som var avsett att mätas. Låg yttre validitet uppnås vid en studie då risken är hög att respondenterna inte talat sanning, minns fel eller är osäkra på ämnet som diskuterats. (Lundahl & Skärvad, 1992)

Vi hade redan innan intervjuerna bokades vetskap om att personerna som var avsedda att kontaktas var insatta i ämnet. Vi frågade ändå vid första kontakten om de hade den kompetens som efterfrågades för studien. Vi skickade även en beskrivning av ämnesområdet vi ville diskutera till respondenterna innan vi kom dit. Vi antog att respondenterna hade tagit kontakt med oss om de då hade insett att de inte var tillräckligt kunniga inom ämnesområdet för att kunna delta i en diskussion kring detta. Eftersom vi hade träffat två av respondenterna innan intervjuerna genomfördes, visste vi att dessa hade den kompetens som krävdes. De andra tre respondenterna kom vi i kontakt med efter rekommendationer om att deras kunskaper skulle kunna vara användbara i den här studien. Vi ställde kontrollfrågor till respondenterna kring deras anställningstid och befattning och det framkom då att fyra av fem revisorer var auktoriserade och att de alla hade arbetat i revisionsbranschen mellan 8 och 30 år. Flera av respondenterna är även verksamma i FAR SRS. Genom att intervjua så erfarna revisorer har vi försökt uppnå en hög yttre validitet.

2.5.2 Reliabilitet

Reliabilitet är ett tillförlitlighetsbegrepp som betyder frånvaro av slumpmässiga mätfel. När en studie inte påverkas av vem som genomför mätningen har studien god reliabilitet. För att uppnå hög validitet är god reliabilitet en förutsättning. Ett bra mätinstrument, såsom en intervju, kan anses dåligt om det tillämpas på ett felaktigt sätt. För att uppnå god reliabilitet bör slumpmässighet på mätningen undvikas. (Lundahl & Skärvad, 1992) Med detta menas att forskare vid en upprepning av intervjuerna skulle få samma eller liknande svar ytterligare en gång (Lekvall & Wahlbin, 2001). Vi har tillämpat ett icke-sannolikhetsurval, vilket gör att vi vid ett upprepande av studien troligtvis skulle kontakta samma respondenter. Möjligheten finns dock att de tre respondenter som vi kom i kontakt med genom rekommendationsurval, skulle komma att bytas ut om undersökningen skulle upprepas. Det skulle kunna leda till att slutsatserna blev annorlunda än i denna studie, och på så vis är detta något som talar för att studiens reliabilitet är låg. Låg reliabilitet kan även orsakas av egenskaper hos respondenten, såsom trötthet eller stress. Andra orsaker till en låg reliabilitet skulle kunna vara att frågorna vid intervjuerna ställs på olika sätt av olika intervjuare eller att det förekommer distraktioner i den miljö där intervjun sker. (Lekvall & Wahlbin, 2001)

Det faktum att vi alla tre författare närvarade vid samtliga intervjuer förutom en gör att slumpmässighet vid genomförandet kunde undvikas. Detta eftersom vi efter första intervjun visste hur vi fungerade tillsammans i en intervjusituation och kunde anpassa oss efter vad intervjusituationerna krävde. För att uppnå god reliabilitet hade som sagt frågor utformats som täckte in de ämnesområden som vi ville diskutera med respondenterna. Detta gjordes för att vi vid respektive intervju ville ta upp samma saker och på så vis undvika slumpmässighet kring vad som diskuterades. Vi undvek att ställa ledande frågor och för att minska risken för missuppfattningar användes, som tidigare nämnts, bandspelare vid intervjuerna. Detta för att kunna uppnå god reliabilitet. Eftersom intervjuerna genomfördes med en låg grad av strukturering krävdes det vid ett flertal tillfällen att följdfrågor ställdes. Vi hade på förhand förberett utformade följdfrågor som ställdes för att bibehålla en hög grad av standardisering och på så vis kunna uppnå god reliabilitet.

2.5.3 Generaliserbarhet

En slutsats skall vara användbar för någon. Det krävs mycket av en studie för att kunna dra sådana slutsatser. (Eriksson & Wiedersheim-Paul, 2001) Generalisering innebär påståenden om att det finns relationer eller samband mellan två eller flera händelser (Befring, 1994). Kvalitativa studier där icke-sannolikhetsurval har varit metoden vid val av respondenter leder i låg utsträckning till resultat och slutsatser som är generaliserbara (Merriam, 1994). Generalisering kan ske statistiskt eller analytiskt. Då slutsatserna är statistiskt generaliserbara kan påståenden göras om att resultaten gäller för en hel befolkning. (Lundahl & Skärvad, 1992) I denna studie är slutsatserna därför inte generaliserbara statistiskt sett. Slutsatser från kvalitativa studier kan dock leda till analytisk generalisering, vilket innebär att teorier skapas och tankemönster kan urskiljas (Lundahl & Skärvad, 1992). Vi anser således att studien är *analytiskt generaliserbar*. Vi vill ännu en gång påpeka att det är ur revisorernas perspektiv det i viss mån går att göra sådana generaliseringar. Urvalet medför dock inte att vi kan dra generella slutsatser kring hela yrkeskåren med avseende på det studerade ämnesområdet.

3. REFERENSRAM

I referensramen redogörs för den litteratur som berör uppsatsen. Kapitlet inleds med en beskrivning av vad revision är följt av vilka regelverk och vägledningar som styr revisionen. Därefter redogörs för vilken roll revisionen har i samhället. En beskrivning av revisionens arbetsgång och mål finns med i kapitlet. Avslutningsvis redogörs för specifika områden som behandlar revision i kontantbranscherna.

3.1 Vad är revision?

Enligt aktiebolagslagen (ABL) 9:1 måste alla aktiebolag ha en revisor. Revisionen förväntas vara en garanti för att årsredovisningen ger en rättvisande bild av företaget (Thorell, 2003) och det är revisorns uppgift att kvalitetssäkra den redovisning ett företag lämnar (Brännström, 2004). Företags redovisning skall vara upprättad enligt *god redovisningssed* (ÅRL 2:2), vilket innebär att den skall ge en rättvisande bild av företagets ställning och resultat (ÅRL 2:3). Internationellt är revisionens huvudsakliga syfte att granska räkenskaperna. I Sverige har vi dock en vidare syn på vad revision innebär. (Norberg & Thorell, 2005b) I 1944 års aktiebolagslag infördes regler om att revisionen inte bara skulle omfatta företagets räkenskaper, utan också ledningens förvaltning (Larsson, 2005a). Med förvaltningsrevision menas granskning av om de krav som ABL ställer på styrelse och VD har följts (FAR, 2006). Exempelvis ställer ABL krav på att styrelsen skall se till att bokföringen är välorganiserad och innefattar tillfredställande kontroll (ABL 8:4).

I aktiebolagslagen (ABL) anges att granskningen skall vara så ingående och omfattande som god revisionssed kräver (ABL 9:3). Det finns dock inte reglerat i lagen *hur* granskningen skall gå till vilket är ett medvetet val från lagstiftarens sida. Metoder för granskning skall kunna utvecklas i takt med förändringar och olika förhållanden i företag. (Norberg & Thorell, 2005b) God revisionssed är därmed ett kvalitetsmått som bestäms utifrån de till lagstiftningen kompletterande riktlinjer som ges ut av revisorsorganisationerna. (Thorell, 2003) Det är enligt Power (2003) som är professor i redovisning, oklart för revisorerna själva vad som är revisionskvalitet. Det är därför inte självklart vad god revisionssed verkligen är. (Power, 2003) Begreppet god revisionssed diskuteras närmare i avsnitt 3.2.

Ursprungligen ansågs ägarna vara den huvudsakliga intressenten vid revision. Detta är grunden till att det är bolagsstämman som utser revisorn för att kunna ha kontroll över bolagsledningens förvaltning av bolagets verksamhet. I Sverige har vi dock även en vidare syn på vilka som är intressenter av revision. (Norberg & Thorell, 2005a) Granskningen är inte bara till nytta för ägarna, utan också för exempelvis leverantörer, anställda och kreditgivare. Enligt Thorell (2003), professor i företagsrätt, är samhället den som kan ha störst nytta av revisionen, i fråga om skattekontroll och brottsbekämpning. (Norberg & Thorell, 2005a)

Revisorns granskning skall efter varje räkenskapsårs slut leda fram till att en revisionsberättelse lämnas till bolagsstämman. (ABL 9:5) I revisionsberättelsen gör revisorn uttalanden om årsredovisningen och om styrelsens och VD:ns förvaltning. Vidare uttalar sig revisorn om till- eller

avstyrkande av ansvarsfrihet, balans- och resultaträkningens fastställande samt förslaget till vinst-disposition. Revisionsberättelsen fungerar tillsammans med årsredovisningen som besluts-underlag för företagets intressenter. (FAR, 2006) Enligt Thorell (2003) kan en revisionsberättelse beskrivas som *"en rapport grundad på en specifik kontrollmetod, som syftar till att intressenterna med en rimlig grad av säkerhet skall kunna lita på lämnade uppgifter"*. Att det står *"en rimlig grad av säkerhet"* i revisionsberättelsen ger dock ingen garanti för att bolagets räkenskaper och årsredovisning är helt korrekta och rättvisande. (Thorell, 2003) Se mer om revisionsberättelsens utformning i avsnitt 3.6.2.

3.2 Regelverk och vägledningar för revision

Revision regleras av ett antal olika lagar och bestämmelser. Dessa är exempelvis några av EU:s bolagsdirektiv, aktiebolagslagen (2005:551), revisionslagen (1999:1079), årsredovisningslagen (1995:1554), bokföringslagen (1999:1078), revisorslagen (2001:883), FAR:s yrkesetiska regler, FAR:s rekommendationer (RevR) och uttalanden (RevU) i revisionsfrågor samt revisionsstandard i Sverige (RS). EU:s åttonde bolagsdirektiv handlar om de krav som ställs på revisorer och revisionsbyråer som utför lagstadgad revision. Kraven avser bland annat yrkesmässig omsorg och oberoende. I aktiebolagslagens tionde kapitel finns regler om revision. Detta reglerar bland annat vilket antal revisorer som krävs i ett bolag, vilka uppgifter revisorn skall ha, revisionsberättelsens utformning och revisorns tystnadsplikt. I revisorslagen finns bestämmelser om godkännande av revisorer, om revisionsbyråernas verksamhet, revisorers skyldigheter och Revisorsnämndens möjlighet till disciplinära åtgärder. (FAR, 2003).

I 1975 års aktiebolagslag ersattes de tidigare detaljerade reglerna med ett krav på att revisionen skall genomföras enligt god revisionssed (Larsson, 2005a). Det är revisorsorganisationerna som skall formulera vad detta innebär. God revisionssed kan beskrivas som god sed bland erfarna revisorer, vilka har tillräcklig kunskap, erfarenhet och professionellt omdöme. Revisorsorganisationen FAR (numera FAR SRS) har i den svenska revisionsstandarden (RS) uttryckt vad som menas med god revisionssed. (FAR, 2003) I förord till RS står det att det åligger revisorsorganisationerna och Revisorsnämnden att genom rekommendationer och yttranden lämna vägledning kring omfattningen av revisionen. Lagstiftningen ställer genom kravet på god revisionssed även krav på att revisorn måste följa lämnad vägledning. FAR:s uttalanden är komplement till lagstiftning och rekommendationer, men på grund av att ingen annan kompletterande normgivning förekommer har FAR:s uttalanden och rekommendationer kommit att forma gällande normer för revisorers tillämpning av god revisionssed i all revisionsverksamhet. (RS, 2006)

Revisionsstandard i Sverige (RS) gäller sedan den 1 januari 2004 och bygger på International Standard on Auditing (ISA), utgiven av International Federation of Accountants (IFAC). FAR:s revisionsrekommendationer behandlar bland annat granskning av kontrollbalansräkning, prospekt och delårsrapporter. (FAR, 2003) RS är en anpassning till en internationell standard, vilket främst innebär att revisorernas arbetsmetodik blir mer omfattande och detaljerad. Revisorer måste skaffa sig mer kunskap om företagen och dess affärer för att kunna genomföra revision. Detta behöver

inte innebära att antalet dokument ökar, men det ställs högre kvalitetskrav på dokumenten. (Ernst & Young, 2004) RS är inriktad på revision av större företag. En viktig fråga är därför hur RS skall tillämpas i små företag. Utgångspunkten är att revisionen skall anpassas till förhållanden i små bolag. Det ställs inga specifika krav vid revision av små företag, men det görs inte heller några undantag från kraven i RS. (Norberg & Thorell, 2005b)

FAR:s yrkesetiska regler gäller *god revisorssed*. I inledningen till FAR:s yrkesetiska regler uttrycks att god revisorssed utgörs av yrkesetiska regelverk och praxis. God revisorssed innebär att en revisor skall efterleva dessa regelverk då de är lämpliga med avseende på revisorns uppdrag eller verksamhet. FAR:s yrkesetiska regler syftar till att ge revisorer vägledning och hjälp vid frågor kring god revisorssed. Reglerna är indelade i tre områden; (1) integritet och objektivitet samt opartiskhet och självständighet, (2) tystnads- och upplysningsplikt samt (3) kompetens och yrkesutövning. Det är viktigt för såväl enskilda revisorer som för revisionsbyråerna att upprätthålla den goda revisorsseden. (FAR:s yrkesetiska regler, 2006)

3.3 Revisionens roll i samhället

I slutet av 1900-talet var revisor något av en förtroendepost i Sverige. I takt med att antalet aktiebolag ökade och med dessa även bedrägerier växte det fram en efterfrågan på professionella revisorer. En önskan om att det skulle inrättas en kår av statliga revisorer uppfylldes aldrig då detta ansågs för dyrt och regeringen menade att det ändå kommer finnas tillräckligt många kompetenta privata revisorer. (Larsson, 2005a) I Sverige utgår revisionsverksamheten från olika parter rättigheter och skyldigheter. Genom redovisningen skall företagen informera investerare och andra intressenter om verksamheten de bedriver. Mellan företagen och dess intressenter finns revisorerna, med en huvudsaklig uppgift att kvalitetssäkra redovisningsinformationen, och på detta sätt tillhandahålla social och affärsmässig trygghet i samhället. (Johansson et al. red. 2005)

År 1999 skrevs det in i aktiebolagslagen (ABL) att revisorer är skyldiga att anmäla misstanke om brott om de misstänker att styrelseledamöter eller VD:n begått brott i bolaget. Om denna lagändring lett till de effekter som samhället önskat, råder det delade meningar om. Åsikterna gäller huruvida den ökade lagregleringen, till följd av skandaler i näringslivet, har lett till att revisorsprofessionen dragit nytta av skandalerna eller om den nya lagstiftningen har blivit ett hinder för revisorerna att utöva sin ursprungliga funktion. (Johansson et al. red. 2005) Uppkomsten av svenska revisorers anmälningsskyldighet är inte i första hand ett resultat av skandalerna i näringslivet, utan av en långsiktig politisk plan för att öka den statliga kontrollen av svensk ekonomi och bekämpandet av ekonomisk brottslighet. Anmälningsskyldigheten kritiserades dock av revisorsprofessionen som tyckte att lagförslagen inte hade analyserats tillräckligt vad gäller relevansen i små och medelstora företag samt dess påverkan av kundrelationerna. Det har dock visat sig att den lagreglerade anmälningsskyldigheten har en brottsförebyggande effekt. (Larsson, 2005b) I Sverige och de andra skandinaviska länderna har revisorsprofessionen formats inom ramen för en stark statlig påverkan. Till en början i form av lagregleringar och sedan genom de organisationer som sköter auktorisation, kontroll och framtagandet av standarder. (Larsson, 2005a)

Revisorer skall vara företrädare för en laglydig kultur och skall sprida denna kultur till det övriga samhället. Denna funktion skulle vara omöjlig om revisorer förväntades vara representanter och informatörer för staten. Det är enligt Larsson (2005a) förvånande att så många vill inkludera skattekontroll och andra juridiska kontroller i revisorernas arbetsuppgifter då det knappast är realistiskt att tro att revisorer skall kunna hantera alla dessa områden och hitta fel att rapportera. Om revisorer skall kunna tackla problemet med företagsledare som medvetet vilseleder dem, krävs det enligt Larsson (2005a) att de uppträder som poliser. Ett bättre sätt är enligt denne att stärka revisorernas roll som kontrollerande rådgivare och deras roll i att beskydda ärliga företagsledare från att begå ekonomiska brott. Ekonomisk brottslighet kan aldrig försvinna genom kontroll, menar Larsson (2005a). Oavsett vilka nya metoder som används finns det inget viktigare för bolagens revisorer, än den konventionella revisionen av räkenskaper och förvaltning som redan görs idag. Den som bara ser den slutgiltiga revisionsberättelsen kan inte föreställa sig mängden redovisningsfel som upptäckts och korrigerats under revisionens gång eller vilken stabiliserande effekt en kvalificerad revisor kan ha på en företagsledare som är kreativ på ett negativt sätt. (Larsson, 2005a)

3.4 Revisionens arbetsgång

3.4.1 Företagsanalys

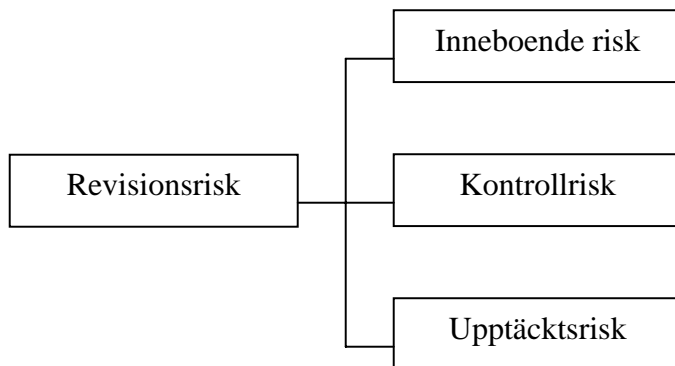
För att skapa tillförlitlig redovisning måste revisionsprocessen i sig skapa förtroende (Power, 2003). All revision börjar med en undersökning av själva företaget som leder fram till en så kallad företagsanalys (FAR, 2005). Undersökningen inleds med att revisorerna gör en bedömning av vad som skulle kunna leda till felaktigheter inom företaget. En del av undersökningen går enligt Dittenhofer (2001), som är professor i redovisning, ut på att bedöma om företaget är seriöst. En väl genomförd företagsanalys är viktig då den ligger till grund för planeringen av granskningen så att denna koncentreras till de områden där det förekommer störst risk att väsentliga fel föreligger. (FAR, 2005)

En analys innebär bland annat jämförelser mellan olika slag av finansiell och icke-finansiell information. Revisorn letar efter oväntade förändringar eller brist på förändringar där revisorn hade förväntat sig sådana. När revisorn vid sin analys stöter på ovanliga samband skulle det kunna bero på att oegentligheter förekommer i företaget eller att företaget förändrat sina rutiner på något sätt. Det behöver inte handla om något olagligt men då revisorn stöter på relevanta förändringar måste de undersökas. Jämförelser sker ofta mellan nuvarande tidsperiod och en tidigare period. Jämförelser av olika finansiella data kan ske genom att intäkter relateras till osäkra fordringar, lönekostnader jämförs med lönelistor eller antalet anställda samt jämförelser mellan materialkostnader och produktion. Nyckeltalsanalyser med procentuella samband genomförs i syfte att kunna jämföra finansiell information över olika tidsperioder. (Dittenhofer, 2001)

Eftersom alla företag är unika är det viktigt att få en god inblick i verksamheten för att kunna identifiera de företags- eller branschspecifika förhållanden som finns, såsom marknads- och konkurrenssituation, kunder och försäljning samt leverantörer och inköp. Följaktligen är bedömningen av riskerna i företaget det som ligger till grund för granskningen. (FAR, 2006)

3.4.2 Riskanalys

Att identifiera och analysera riskerna underlättar arbetet med att hitta väsentliga fel i redovisningen och brister i förvaltningen. Brister i förvaltningen kan till exempel vara att styrelsen och VD:n utsätter företaget för onödiga risker utan att dessa förväntas leda till några fördelar. (FAR, 2006) För att kunna upptäcka riskerna bör vissa områden granskas i första hand. Dessa områden är företagets processer och policys, höga kostnader och intäkter, manuella och datoriserade informationssystem, redovisningsfunktionen samt system för aktiviteter såsom inköp, kostnadsredovisning och lönelistor. (Dittenhofer, 2001)

Figur 2 Revisionsriskens delar

Revisionsrisk benämns den risk som föreligger för att revisorn skall göra ett felaktigt uttalande i revisionsberättelsen. Revisionsrisken består i sin tur av den inneboende risken, kontrollrisken och upptäcktsrisken. Den *inneboende risken* bygger på förhållanden i företag, till exempel då det krävs svåra bedömningar vid värdering av poster i resultat- och balansräkning. Rutintransaktioner innebär vanligen liten risk förutsatt att transaktionerna bearbetas av bra system och kompetent personal. (FAR, 2006) Andra exempel på inneboende risker är att inte få betalt, att kontanter förskingras och åldrandet av teknisk utrustning såsom datorer. Risken att de processer som finns i ett företag för att kontrollera den inneboende risken inte fungerar som det är tänkt kallas *kontrollrisk* (Dittenhofer, 2001). Kontrollrisken påverkas av hur företagets system för intern kontroll är uppbyggt och av kompetensen och integriteten hos företagsledaren. Om det föreligger hög inneboende risk och kontrollrisken är hög måste revisorn göra en mer omfattande granskning för att kunna genomföra revision enligt god revisionssed. *Upptäcktsrisken* är risken för att revisorn vid granskningen inte upptäcker väsentliga fel. Den risken är följaktligen direkt kopplad till granskningens omfattning och inriktning. (FAR, 2006)

Komplexiteten i systemen, tekniska förändringar och företagets finansiella ställning är avgörande faktorer vid riskanalysen och detsamma gäller kvaliteten på den *interna kontrollen*. (Dittenhofer, 2001)

3.4.3 Intern kontroll

Även om revisorn kan få en bild av hur den interna kontrollen fungerar i företaget redan vid företagsanalysen räcker inte den preliminära bedömningen som underlag för granskningen av redovisningen. Revisorn måste kunna verifiera att de interna kontrollerna fungerar som det är tänkt och detta görs exempelvis genom direkta iakttagelser av hur kontroller görs och genom tester av olika kontrollmoment. (FAR, 2006) Då den interna kontrollen är effektiv minskar risken för att händelser inträffar som kan vara till nackdel för bolaget (Dittenhofer, 2001).

Det krävs att revisorn i sin granskning skaffar sig en bra uppfattning om vilken intern kontroll företagsledningen har över företagets verksamhet. Intern kontroll bygger på hur väl organisationen i företaget är uppbyggd och vilka rutiner som finns för att gagna att redovisningen blir så korrekt och fullständig som möjligt. Ett bra system för intern kontroll skall till exempel förhindra att både medvetna och omedvetna fel kan göras i det dagliga arbetet som leder till fel i redovisningen. Begreppet intern kontroll inkluderar också att den ansvars- och arbetsfördelning som finns inom företaget är väl strukturerad, till exempel att inte samma person skall kunna göra samtliga steg vid registrering av en transaktion. Av naturliga orsaker kan den interna kontrollen i små företag vara begränsad. (FAR, 2006) Om det förekommer intern kontroll skall revisorn bedöma huruvida den är effektiv eller inte. Ofta förekommer kontroller som inte fungerar. Exempelvis kan de vara gamla och täcker således inte in de nuvarande riskställena eller så kanske de inte är skapade för att upptäcka risker. Det är viktigt att företagsledningen är medveten om att kontroller av att den interna kontrollen fungerar bör ske löpande och relativt ofta. Kontrollerna måste därför vara fördelaktiga ur ekonomisk synvinkel. (Dittenhofer, 2001) Hur den interna kontrollen bedöms vara i företaget ligger, tillsammans med bedömningen av risker för väsentliga fel, till grund för hur granskningen genomförs (FAR, 2006).

3.4.4 Metoder och åtgärder

För det första fastställs inom vilka områden risken för väsentliga fel är störst och därefter vilka granskningsmetoder som är mest lämpliga för respektive område. Vilka metoder som används har sin utgångspunkt i vilket angreppssätt som revisorn väljer att använda. Slutligen bestämmer revisorn vilka granskningsåtgärder som passar bäst för tillämpning av metoderna, det vill säga vilka redskap som skall användas vid granskningen. (FAR, 2006)

De olika granskningsmetoderna inom revisionen brukar delas in i internkontrollgranskning och substansgranskning. Oftast används en kombination av dessa. Internkontrollgranskning går ut på att säkerställa att företags interna kontroller fungerar tillfredsställande. Granskningsåtgärderna måste alltid anpassas efter varje enskilt företag men exempel på redskap vid internkontrollgranskning är intervjuer, observationer av kontrollåtgärder och bedömning av hur redovisningsrutiner utformats. För detta finns i vissa fall generella frågeformulär och checklistor som kan användas som utgångspunkt. Som tidigare nämnts saknar många små företag intern kontroll varför revisionen ofta inriktas på substansgranskning. En viss internkontrollgranskning måste dock göras för att revisorn skall kunna uttala sig om förvaltningen i revisionsberättelsen. I små företag är det därför viktigt att revisorn lär känna företaget och förstår verksamheten och att revisorn förvissar sig om att företagsledaren tar aktiv del i redovisning och kontroll. (FAR, 2005)

Vid substansgranskning genomgås olika poster i balans- och resultaträkning samt innehållet i den löpande redovisningen och bokslutet. Analytisk granskning av omsättningshastighet och budgetavvikelser är exempel på substansgranskningsåtgärder och även nyckeltalsanalys och lagerinventering. (FAR, 2006) Ett annat exempel på analytiska granskningsåtgärder är att jämföra intäkter med kostnader och även granska om detta samband har förändrats över tiden. Revisorn måste ta hänsyn till om informationen som granskas verkligen existerar, om den är fullständig och om den är korrekt. (Dittenhofer, 2001) I svensk revisionsstandard (RS) 209 punkt 13 står att revisorn i sin granskning av förvaltningen skall skaffa sig revisionsbevis för att kunna bedöma fullgörandet av bokföringsskyldigheten, vilket innebär ändamålsenlig verifikationshantering, säkra system för redovisning och tillförlitlig bokföring plus rättvisande bokslut. (Norberg & Thorell, 2005a)

Enligt McKee (2006), som är professor i redovisning, skulle möjligheterna att upptäcka felaktigheter vid revisionen öka markant om revisorn inkluderade vissa oförutsedda moment i granskningsarbetet. I många fall är revisorns beteende så förutsägbart att bedragarna kan skönja vad revisorn kommer att vilja granska och testa och därför se till att det inte förekommer några felaktigheter i dessa poster. Som exempel nämner McKee (2006) ett företag som hade kunnat förutse att revisorn skulle göra inventering på just ett speciellt lager och därför skeppat dit varor för att täcka ett egentligt underskott. I ett annat exempel hade ett företag en tanker med olja som de fyllde upp med vatten för att täcka ett underskott. Möjliga oförutsägbara granskningsåtgärder kan enligt McKee (2006) vara oanmälda inventeringar, granskning av lågriskposter och undersökning av företagets kundnöjdhet. En reaktion på ett ökat inslag av oförutsägbarhet i granskningen är att det skulle leda till ökade kostnader för företagen. McKee (2006) tror dock att företagen i vissa fall är beredda att betala för denna oförutsägbara granskning då den ökar styrkan i företagets interna kontrollsystem. (McKee, 2006)

3.4.5 Oegentligheter och påföljder

Revisorn är, som tidigare nämnts i avsnitt 3.3, i vissa fall skyldig att vidta åtgärder vid misstankar om brott inom det reviderade bolagets verksamhet (ABL 9:42). Dock är revisorn inte skyldig att löpande granska om brott har begåtts utan handlingsskyldigheten inträffar först då misstanke har uppkommit. Handlingsskyldigheten avser misstankar mot styrelseledamot eller VD. Först skall revisorn underrätta styrelsen om sina misstankar och därefter avgå från uppdraget samt anmäla sin misstanke till åklagare. Revisorns skyldighet att anmäla brott inträffar vid en låg grad av misstanke.

Då revisorns arbete i huvudsak är inriktat på bolagets räkenskaper och ekonomiska förvaltning begränsas handlingsskyldigheten till att i första hand gälla misstankar om ekonomisk brottslighet som riskerar att vålla bolaget och dess intressenter skada. Skyldigheten gäller exempelvis vid misstanke om bedrägeri-, förskingrings- och bokföringsbrott samt vissa skattebrott. Enligt bokföringslagen (BFL) innebär bokföringsskyldigheten att företag löpande skall bokföra alla transaktioner, att det skall finnas verifikationer för alla transaktioner och att räkenskapsinformation skall bevaras i 10 år. (FAR, 2004) Det är aktuellt för en revisor att anmäla misstanke om brott då bokföring saknas, är osann eller inte går att kontrollera. I Ekobrottsmyndighetens

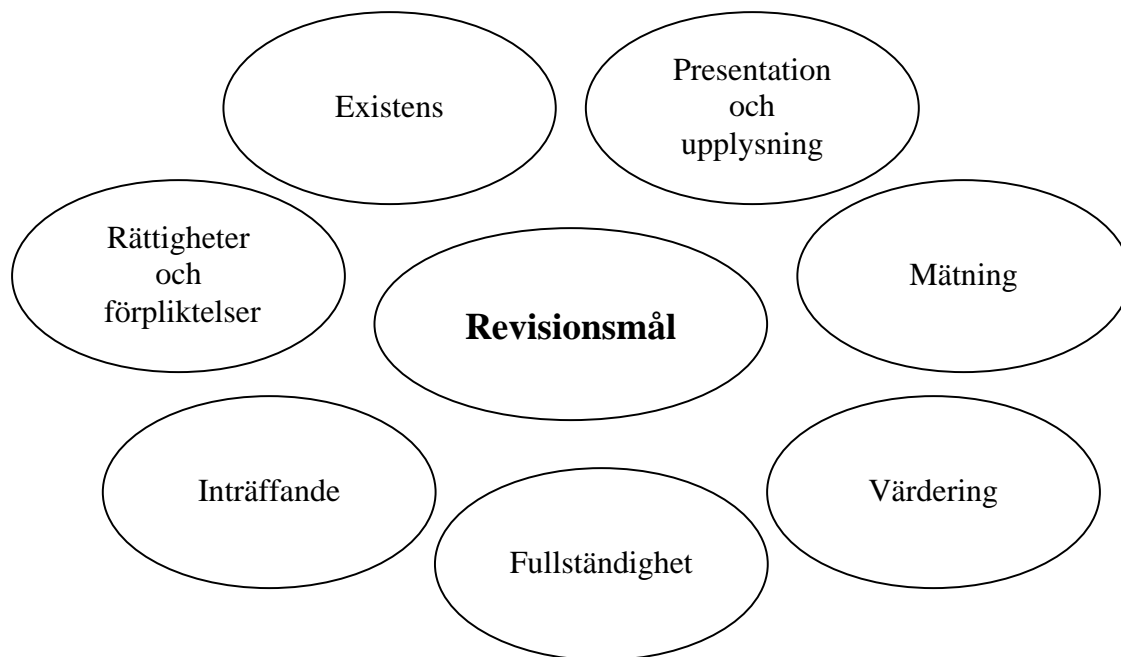

skrivelse om revisorers skyldighet vid misstanke om brott ges några exempel på signaler som tyder på att brott eventuellt begås i ett företag. Dessa signaler är bland annat då företag har ovanligt stor kontantkassa, negativt kassasaldo eller ofullständiga verifikationer. (FAR, 2006)

Det är vanligt att revisorn under arbetets gång lämnar rapporter till olika beslutsfattare i företaget med kritiska synpunkter och förslag till korrigeringar gällande till exempel kontrollnivån inom företaget. Dessa brister åtgärdas ofta direkt av företaget och behöver därför inte kommuniceras till styrelse och VD och inte heller till allmänheten genom revisionsberättelsen. En anmärkning behöver dock i vissa fall tas med i revisionsberättelsen trots att bristen har åtgärdats. Detta gäller i de fall då bristerna är väsentliga eller om de lett till allvarliga effekter för företaget. Vissa väsentliga fel som inte är tillräckligt allvarliga för att påpekas i revisionsberättelsen kan rapporteras som *erinringar* till styrelsen och VD:n. Erinringar skall vara skriftliga och styrelsen måste behandla dessa inom fyra veckor. (FAR, 2006)

3.5 Revisionsmål

I revisionsstandard i Sverige (RS) 500 punkt 13 anges sju kategorier som är revisorns mål med granskningen av räkenskaperna. Dessa är existens, rättigheter och förpliktelser, inträffande, fullständighet, värdering, mätning samt presentation och upplysning. Se figur 3 nedan. *Existens* betyder att en post i balansräkningen eller en transaktion i resultaträkningen existerar respektive har inträffat vid ett visst datum. (RS 500 punkt 13) Revisorn kan skaffa revisionsbevis för lagrets existens genom att fysiskt närvara vid inventering vilket möjliggör för revisorn att se hur företagets rutiner för lagerhantering följs (FAR, 2006). Att företagets skulder och tillgångar hänförs till företaget vid ett visst datum benämns *rättigheter och förpliktelser*. *Inträffande* innebär att en händelse eller transaktion ägde rum vilken kan hänföras till företaget under perioden. Med *fullständighet* menas att det inte finns ”*tillgångar, skulder, transaktioner eller affärshändelser som inte är bokförda eller poster som det inte har lämnats upplysningar om*”. (RS 500 punkt 13) Smith (2006), som är ekonomie doktor, anger att fullständighet innebär att alla väsentliga ekonomiska händelser som har inträffat under perioden skall finnas med i redovisningen. Smith (2006) anger vidare att alla aspekter av företagets ekonomiska tillstånd vid periodens slut skall finnas med i redovisningen. (Smith, 2006) Att skulder, tillgångar, intäkter och kostnader har tagits upp i redovisningen till ett rättvisande belopp hör till revisionsmålet *värdering*. *Mätning* benämns det revisionsmål som innebär att en transaktion eller affärshändelse är bokförd till rätt belopp och hänförd till rätt period. Att delbeloppen i årsredovisningen har klassificerats rätt och att nödvändiga tilläggsupplysningar har lämnats benämns *presentation och upplysning*.

Figur 3 Revisionsmål

Enligt svensk revisionsstandard (RS) 500 skall revisorn skaffa revisionsbevis för att kunna visa att revisionsmålen är uppnådda. Revisionsbevisen består bland annat av dokument och material som redovisningen bygger på. Revisorn skall även granska revisionsbevisen kritiskt och göra en bedömning av dess värden. Exempelvis har företags egna påståenden större värde då den interna kontrollen i företagen är god. Likaså är uppgifter från externa parter av större värde än företags-interna källor. (FAR, 2006)

3.6 Revision i kontantbranscherna

3.6.1 SRS checklista

Likvida medel är ofta förenat med stor risk då det är svårt att bedöma om fullständighet föreligger vad gäller intäktsredovisningen (FAR, 2006). I kontantbranscherna håller den goda revisionsseden på att utvecklas mot en mer omfattande och djupgående granskning av intäktsredovisningens fullständighet. SRS har till exempel utvecklat en checklista (se bilaga 3) för granskning av kassaregister som även FAR (numera FAR SRS) rekommenderar sina medlemmar att använda vid granskning av företag som innehar kassaregister. (Larsson & Raspe, 2006) Listan inleds med kontroll av näringsidkaren genom frågor gällande grundläggande information såsom antal kassaregister, kassasystem och kassarutiner. Sedan kommer ett antal frågor som berör granskning av kassasystem, det vill säga kontrollremisor, tömningskvitton och kassakvitton samt dess utseende vid testkör, rutiner och jämförelse med redovisningen. (SRS, 2005)

Vid förvaltningsrevision i kontantbranscherna bör revisorn även göra en bedömning av om företagets likvida medel täcks av företagsförsäkringen (FAR, 2006).

3.6.2 Utformning av revisionsberättelser

RS 709 har till syfte att sätta standarder för och ge vägledning om revisionsberättelsens utformning (RS 709). En revisionsberättelse är oftast formellt utformad och följer den standard som är utarbetad av FAR i de fall som revisorn inte har något att anmärka på eller någon särskild upplysning (Thorell, 2003). För att hjälpa läsaren av revisionsberättelsen att upptäcka eventuella anmärkningar skall alla formuleringar som avviker från standardutformningen vara markerade på något sätt, till exempel genom kursivering eller understrykning. Om revisorn kommer fram till att årsredovisningen avviker från gällande lag och inte är upprättad enligt god redovisningssed måste det framgå av revisionsberättelsen. Sådana avvikelser påverkar vanligen också tillstyrkandesatserna i revisionsberättelsen. (FAR, 2006)

I FAR:s uttalande i revisionsfrågor (RevU) 1005 ges vägledning om tillämpningen av revisionsstandard i Sverige (RS) vid revision av små företag (RevU 1005). I uttalandet anges hur revisorer skall hantera situationer då de inte har möjlighet att genomföra granskningsåtgärder för att inhämta tillräckliga revisionsbevis för att säkerställa årsredovisningens fullständighet. Följden kan då bli att revisorer uttalar sig med reservation i revisionsberättelsen. Då begränsningarna är så omfattande att revisorer inte kan ta ställning kan följden bli att de avstår från att uttala sig. (Larsson & Raspe, 2006) Nedanstående citat är utdrag ur RevU 1005 punkt 92 som åskådliggör vilka formuleringar revisorn kan använda då årsredovisningens fullständighet inte är bekräftad. I det första stycket har begränsningen i revisionens inriktning och omfattning inte hindrat revisorn från att uttala sig. (RevU 1005 p. 92)

"Företagets bokförda försäljning inkluderar x kr som avser kontantförsäljning. Det fanns inte något system för att kontrollera sådan försäljning som vi kunde förlita oss på, och det fanns inte heller några tillfredsställande granskningsåtgärder som vi kunde genomföra för att få betryggande säkerhet för att all kontantförsäljning var korrekt bokförd.

Bortsett från eventuella effekter av sådana justeringar som skulle kunna ha varit nödvändiga är årsredovisningen upprättad i enlighet med årsredovisningslagen och ger därmed en rättvisande bild av bolagets resultat och ställning i enlighet med god redovisningssed i Sverige." (RevU 1005 p. 92)

I det följande stycket har begränsningen i revisionen varit så väsentlig att revisorn avstår från att uttala sig och ta ställning i revisionsberättelsen (RevU 1005 p. 92).

"Företagets försäljning har enbart utgjorts av kontantförsäljning. Det fanns inte något kontrollsystem för sådan försäljning som vi kunde förlita oss på, och det fanns inte heller några tillfredsställande granskningsåtgärder som vi kunde genomföra för att få betryggande säkerhet för att all kontantförsäljning var korrekt bokförd.

Eftersom det förhållande som behandlas i föregående stycke har stor betydelse, avstår vi från att uttala oss i revisionsberättelsen." (RevU 1005 p. 92)

3.6.3 Restaurangprojektet

Ekobrottsmyndigheten, Skatteverket och Länsstyrelsen startade, som vi nämnde i inledningskapitlet, år 2003 ett "Restaurangprojekt" där det framkom att ett stort antal företag har åsidosatt grundläggande principer för bokföring av kontanta affärshändelser. De fel som upptäcktes var oriktigheter vid kundräkningar, krympningar vid kroggrazzior, manipulationer av kassaregister, svarta inköpsfakturor, underskott vid kontantberäkningar av företagens disponibla inkomster och anmälningar om penningtvätt. I företagets redovisning saknades kassabokföring och all försäljning bokförd mot kassakontot saknade kassakontrollremсор. Vidare hittades kassakonton som under räkenskapsåret visat orimliga behållningar eller stora negativa saldon. Vid räkenskapsårets slut utfördes kontroller i kassaregistrens "övningslägen". Det visade sig då att texten "Välkommen åter" registrerades på kassakvittot istället för en text som talar om att det har gjorts ett övningsinslag i kassan, vilket tyder på att kassaregistren var manipulerade. (Åström, 2005) Detta eftersom inslagen inte registreras i redovisningen då kassasystemet är inställt i övningsläge och om det då inte står på kvittot att systemet är i övningsläge har manipulation förekommit.

De nämnda felaktigheterna har företagen kunnat genomföra utan att deras revisorer har reagerat. I samtliga fall utom ett har revisorerna skrivit rena revisionsberättelser. Vid granskning av revisorernas anteckningar har det framkommit att dokument om granskningsinsatser av bolagens hantering av kontanter och kassaregister saknats. En vanlig åtgärd vid revision av kontantförsäljning är att kontrollera hur affärshändelserna finns registrerade på kassaregistrens kontrollremsa. Det är en vanligt förekommande missuppfattning bland revisorer att åklagaren måste kunna styrka hur stora intäkterna skulle ha varit om redovisningen varit fullständig för att kunna väcka åtal. Det räcker dock att det finns brister i underlagen för intäktsredovisningen. Systemdokumentation och behandlingshistorik fanns inte hos något av de hundratals företag som blivit föremål för förundersökningar, trots att det finns lagkrav på detta i bokföringslagen (5:11). (Åström, 2005)

3.6.4 Nya lagar och regler avseende kassaregister och personalliggare

Regeringen har föreslagit att lag om krav på kassaregister skall träda i kraft i juli 2009. Lagförslaget väntar nu på att bli godkänt av EU. (Regeringens proposition 2005/06:169) Lagförslaget är en följd av det betänkande (SOU 2005:35) som gavs ut efter att frågor gällande kontroll av omsättningen i kontantbranscherna hade utretts. Lagförslaget innebär att det skall införas krav på att registrering av försäljning sker i certifierat kassaregister. Med certifierat kassaregister menas att en oberoende prövning skall kunna försäkra att kassaregistret på ett tillförlitligt sätt visar alla registreringar som har gjorts. Det betyder att all försäljning och löpande användning skall framgå av kassaregistret. Även returer och träningslag skall framgå av registret. Kravet skall enligt lagförslaget gälla den som i näringsverksamhet säljer varor eller tjänster mot kontant betalning. Följaktligen omfattas inte kontantförsäljning som sker inom ramen för hobbyverksamhet av regleringen och inte heller tillfällig försäljning i mindre omfattning som inte betraktas som yrkesmässig verksamhet. (Regeringens proposition 2005/06:169)

Statens offentliga utredning (SOU 2005:35) innehåller även en bestämmelse om att de berörda företagen skall bli skyldiga att föra personalliggare. Med detta menas att det för varje verksamhetsdag skall antecknas namn och personnummer på de som arbetar samt tidpunkt för arbetspassets början och slut. (SOU 2005:35) Denna bestämmelse ingår i lagen om särskild skattekontroll i vissa branscher (2006:575) som infördes den 1 januari 2007.

FAR och Statskontoret är exempel på organisationer som skickade remissvar som avstyrkte utredningens förslag. FAR:s motivering var att förslaget inte överensstämmer med det övergripande arbetet som går ut på att förenkla för små bolag. (FAR:s betänkande av SOU 2005:35) Statskontorets motivering var att förslaget inte automatiskt leder till mindre skattefusk, eftersom företagen fortfarande kan välja att inte registrera hela eller delar av försäljningen i kassan (Statskontorets betänkande av SOU 2005:35). Ekobrottsmyndigheten har inget att invända mot förslaget, men påpekar att det krävs att Skatteverket har resurser för att kunna kontrollera att reglerna följs (EBM:s yttrande av SOU 2005:35). Verket för näringslivsutveckling (Nutek), tillstyrkte däremot förslaget om krav på kassaregister. Dock med vissa reservationer gällande att små företag bör få subventioner av staten för inköp av kassaregister. Enligt Nutek blir den sammanlagda kostnaden för de 250 000 företag i kontantbranscherna 2,5 miljarder kronor för inköp av nya kassaregister. Den årliga kostnaden för dessa företag kommer i form av underhåll att uppgå till 250 miljoner kronor. Även statens kostnader skulle bli stora, men Nutek tror ändå att nyttan i form av ökade skatteintäkter skulle överstiga kostnaden. (Nuteks synpunkter på SOU 2005:35)

4. EMPIRI OCH ANALYS

I detta kapitel presenteras vad som framkommit genom insamlingen av primärdata då vi genomförde intervjuer med revisorer. Vi har valt att låta revisorerna vara anonyma och kallar dem därför revisor A, B, C, D och E. Varje avsnitt i kapitlet avslutas med en analys där vi jämför empirin med referensramen.

4.1 Övergripande om revision i kontantbranscherna

4.1.1 Kontantbranscherna

När det gäller vilka slags verksamheter som förknippas med kontantbranscherna nämner alla revisorerna restauranger, frisörer och butiker. Någon nämner även att företag med jourtjänster, såsom rörmokare, ofta utför sina tjänster mot kontant betalning utanför arbetstid. Revisor E förknippar alla rörelser där den största delen av försäljningen består av kontanter med kontantbranscherna. Alla revisorer som vi har träffat har något eller några av den här typen av företag som kunder idag. Uppmärksammade svårigheter i dessa företag är enligt revisorerna att granska huruvida intäcksredovisningen är fullständig eller inte. Revisor B påpekar att om det finns risk för att intäkterna inte är fullständiga finns det också risk för att alla kostnader inte är med, vilket i sin tur gör att det kan vara svart arbetskraft inblandad. Revisor A säger att de två största problemen vid revision i kontantbranscherna ligger i att kassamanipulation kan förekomma och att företag genom brister i kvaliteten i bokföringen inte uppfyller bokföringslagens krav.

4.1.2 Revisorernas erfarenheter

När vi frågade revisorerna om deras erfarenheter av revision i kontantbranscherna visade det sig att alla hade både bra och dåliga erfarenheter. Revisor A ser alla revisioner som goda erfarenheter med den grund att om det förekommer fusk får revisorerna lära sig hur företagen gör när de fuskar. Samma revisor påpekar att företag som har kassaregister kan fuska trots att de har kassaregister likaväl som företag som inte har kassaregister ändå kan uppfylla bokföringslagens krav på underlag, till exempel genom att skriva kontantfakturor till alla kunder. Revisor B tycker det är svårt att revidera företag i kontantbranscherna. Även om revisorn tittar på system och rutiner är det inte lätt att kunna dra slutsatsen huruvida fullständighet råder i intäcksredovisningen. Dessutom är det för en revisor svårt att granska företagens kassaregister då de ofta är tekniskt avancerade. Det är ofta svårt att få fram behandlingshistorik från systemen och det krävs ofta att revisorn måste kontakta systemleverantören.

Revisor C hävdar att den tekniska kunskapen kring kassaregistren är bristfällig hos alla revisorer. Revisorn konstaterar vidare att eftersom det finns så många olika sorters system varierar det mycket vilken information revisorn får ut av sina granskningar av kassaregister. Ofta uppger företagen att de själva inte förstår hur kassaregisten fungerar. Då uppstår frågan om företagen kanske ändå vet hur de fungerar, men inte berättar det, säger revisor B. Revisor C har mest erfar-

enhet av kunder som har svårt att förstå sitt kassaregister och därför är positiva till att revisorn kommer. Revisorn kan då lära kunderna hur de genom kassaregistret kan ta fram statistik och behandlingshistorik. Dock uppkommer frågan hur mycket revisorn skall lära dem. Om revisorn lär kunden hur det går att ställa om kassaregistret till övningsläge kan det leda till att företagen utnyttjar kunskapen på ett negativt sätt. Företagen kan vid ett försäljningstillfälle ställa om kassaregistret till övningsläge och även om företagen lämnar kvitto blir transaktionen i övningsläget inte kopplad till redovisningen. Revisor C anser att det är viktigt att ta reda på hur mycket kunden själv kan om kassaregistret för att kunna avgöra hur stor risken är att fusk förekommer.

Revisor D har konsekvent av sagt sig alla uppdrag inom restaurangbranschen, men har fortfarande många butiker som kunder. Revisor D har heller inga kunder där ägaren själv står i kassan och anser därför att risken för fusk är liten bland dennes företag. Revisor D har blandade men mest goda erfarenheter av revision i kontantbranscherna. Revisorn är av uppfattningen att om företagets rutiner har granskats och bedömningen har gjorts att allt är okej så är det så. Dock kommer det enligt revisor D alltid att finnas en risk i att säkerställa att intäktsredovisningen är riktig eftersom företag i de här branscherna i regel försöker tänja på gränserna. Idag är kassaregister datoriserade och revisor D håller med revisor C om att det inte går att säkerställa att systemet inte är manipulerat. ”Om företag inte har system eller rutiner så hjälper det inte att granskning genomförs” säger revisor D. Revisor E tycker att det viktigaste är att revisorn upplever kunden som seriös och att revisorn vet att företagsägaren själv har kontroll över att det finns rutiner för kassahanteringen. Det finns på revisionsbyrå där revisor E är verksam även en riskbehandlingsmodell som skall följas då revision görs i företag i kontantbranscherna. Revisor E drar slutsatsen att erfarenheterna är övervägande goda, men att det ändå finns förbättringspotential när det gäller företagets rutiner.

4.1.3 Analys

Alla revisorer är överens om att det råder störst problematik kring att säkerställa om intäkterna är fullständiga i redovisningen. Det framgår även i litteratur utgiven av FAR (2006) att likvida medel är förenat med stor risk eftersom det är svårt att bedöma om fullständighet föreligger i intäktsredovisningen. En av revisorerna berättar att de två största problemen i kontantbranscherna är att bokföringslagens krav inte alltid uppfylls och att kassamanipulation kan förekomma. Det framkom även i det så kallade ”Restaurangprojektet” som Ekobrottsmyndigheten, Skatteverket och Länsstyrelsen drog igång under år 2003 att manipulationer av kassaregister hade förekommit i ett flertal företag (Åström, 2005). Den revisor som säger att kassamanipulation är ett av de största problemen i kontantbranscherna påpekar att det även utan att inneha något kassaregister går att uppfylla bokföringslagens krav på underlag, till exempel genom att skriva kontantfakturer till varje kund.

Något som flera revisorer tar upp är att företagen kan ställa sina manipulerade kassaregister i övningsläge och även om företagets kunder då får ett korrekt kvitto kopplas inte affärshändelsen till redovisningen. Då det i samband med det tidigare nämnda ”Restaurangprojektet” genomfördes kontroller av kassaregistrens övningslägen framkom att kassaregistren ofta var

manipulerade. Ett exempel på detta var att texten ”Övningsläge” hade bytts ut mot ”Välkommen åter” på kvittot i syfte att vilseleda revisorer och Skatteverket. (Åström, 2005) Enligt revisorerna går det inte att säkerställa att manipulation inte förekommer eftersom kassaregister är så tekniskt avancerade idag. Något som är intressant är att en av revisorerna konsekvent har av sagt sig alla uppdrag inom restaurangbranschen, vilket skulle kunna vara en följd av att problem förekommer vid revision av företag i denna bransch. En av de andra revisorerna nämner också att risken kan anses högre i just restaurangbranschen jämfört med övriga kontantbranscher. En revisor säger att företag i kontantbranscherna i regel försöker tänja på gränserna, men trots detta verkar revisorernas erfarenheter vara övervägande goda.

4.2 Företags- och riskanalys

4.2.1 Tillvägagångssättet

Revisorerna anser att det viktigaste vid företagsanalysen är att träffa företagsledaren och den som sköter bokföringen, prata med dessa och fråga vilka rutiner som finns så att revisorn kan bedöma om de är måna om att ha ordning och reda. Därefter gäller det att bilda sig en uppfattning om huruvida det är ett seriöst företag. Revisor A hävdar att det handlar mycket om personkännedom vid riskanalysen. Vidare är revisor A samtidigt medveten om att en bedömning av en person kan vara fel, men att det ändå ges en slags indikation på om det finns risk för att fusk förekommer i företaget. Om företaget är en ny kund eller verkar i en bransch som revisorn inte reviderat tidigare måste revisorn försöka lära sig så mycket som möjligt om företaget och dess förutsättningar, anser revisor B. Vidare nämner denne att det vid ett nytt uppdrag krävs att den tidigare revisorn kontaktas. Det viktigaste enligt samtliga revisorer är hur företagets rutiner ser ut. Revisorerna granskar om det finns skriftliga rutiner, hur företagen hanterar återköp och differenser.

När det gäller den numeriska analysen nämner revisorerna att de tittar på resultat- och balansräkningen för att kunna jämföra med hur posterna såg ut tidigare perioder. Revisor C nämner att jämförelser även görs med andra företag i samma bransch. Nyckeltal granskas och jämförs, både inom branschen och mot tidigare perioder. Revisorerna tittar även på om det har förekommit oförklarliga svängningar eller avvikelser under perioden. Något som både revisor A och E nämner är att lönerna i resultaträkningen granskas och analyseras. Revisorerna tittar på om antalet anställda verkar rimligt i förhållande till lönekostnaden. Revisor E berättar att det har hänt att revisorer vid besök på företag har sett att kassan stått öppen och då misstänkt att de redovisade intäkterna inte varit fullständiga. Det analyseras även om försäljnings- och inköpsbeloppen är rimliga i relation till varandra, säger revisor D. *”Om en företagare säljer svart så bör han eller hon även köpa in varorna svart”*, påstår revisorn. Samma revisor brukar även titta på företagarens deklarerade inkomster de senaste åren och se om de verkar rimliga i förhållande till företagarens privata levnadsstandard. Revisor B nämner att förhållanden som denne analyserar är bland annat sociala avgifter i förhållande till löner och bruttovinsten i företaget i relation till bruttovinstprocenten i branschen.

4.2.2 De största riskerna

Den största risken bland företag i kontantbranscherna är enligt alla revisorerna, risken att inte alla intäkter redovisas. Störst risk för bedrägerier finns, enligt revisor D, i de företag där ägaren själv står i kassan. När det är en stor verksamhet och ägaren inte själv står i kassan ser ägaren vanligen till att system och rutiner för kontroll fungerar. Då är risken mindre att fusk förekommer och ägaren är mån om att ha kontroll över att inte kassapersonalen kan stjäla ur kassan, menar revisor D. Risken finns dock att ägaren inte förstår hur kontrollen skall läggas upp. Enligt revisor E är det faktum att en företagsägare inte alltid kan lita på sina anställda en förekommande risk i kontantbranscherna. Revisor D berättar att i de företag där ägaren är delaktig i den dagliga verksamheten görs en nästan fullständig granskning redan innan revisorn tar företaget som kund. Detta för att kunna göra en bedömning av om det finns möjligheter för ägaren att ”*stoppa pengar i egen ficka*”, säger revisor D. Att manipulation av kassaregister förekommer är enligt revisor D en av grunderna till att revision behövs i företag med kontant försäljning.

Revisor A säger att det är förekomsten av rutiner för hantering av intäkterna som är avgörande för hur stora riskerna är. Revisor B påpekar att det är hos företagare som utför jourtjänster som de största riskerna finns. Fokus behöver enligt denne inte bara ligga på restauranger. Revisor B är av samma åsikt som revisor D att riskerna främst finns i små företag där företagsledaren själv är verksam. Risken finns här att företagsledaren utför tjänster vid sidan om verksamheten som denne tar kontant betalning för och som inte syns i bokföringen. Om det i ett företag verkar vara ordning och reda måste ändå stickprov göras för att verifiera den goda ordningen, säger revisor A. En av revisorerna påpekade att det ibland förekommer kontanta ägarinsättningar i bolagen. Då det går dåligt för ett företag är detta vanligt och även om förlusten täcks måste revisorn undersöka var dessa kontanta pengar kommer ifrån. Om en företagare inte har tagit ut någon lön på ett helt år och ändå har kunnat göra en kontant ägarinsättning kan det vara fråga om penningtvätt. ”*Detta är alldeles för vanligt i kontantbranschföretag*”, säger revisorn i fråga.

4.2.3 Informationsinsamling

Både revisor A och D berättar att det är information från samtal med kunden samt tidigare räkenskaper som ligger till grund för analysen. Om det är ett nystartat företag och det inte finns någon tidigare revisor att kontakta är det endast genom diskussioner med ägaren som det går att bedöma riskerna, säger revisor E. Revisor A nämner även Internet och artiklar som användbara informationskällor. Gemensamt för alla revisorerna är att de använder sig antingen inte alls eller möjligen sparsamt av information från externa parter. Anledningen till detta är enligt revisor A att det vid en kontakt med till exempel kreditgivare ofta uppkommer följdfrågor om företaget som revisorn inte får svara på i och med tystnadsplikten. Revisor E gör dock en kreditupplysning på kunden, dels för att se om företaget finns registrerat som arbetsgivare och dels om det finns indikationer på att fakturor eller skatter betalats in för sent.

4.2.4 Analys

Enligt Dittenhofer (2001) går en del av företagsanalysen ut på att bedöma om företaget är seriöst. Detta är något som även revisorerna påpekar som viktigt vid analysen. Att det finns rutiner i företaget anser samtliga revisorer är viktigt. Både enligt revisorerna och Dittenhofer (2001) skall revisorn bedöma om befintliga rutiner fungerar eller inte. Enligt en av revisorerna emottas information om att företaget bör förbättra sina rutiner ofta positivt av företagarna och är något som uppskattas. I företagsanalysen tittar revisorerna efter om oväntade förändringar förekommer i räkenskaper. Detta stämmer väl överens med Dittenhofer (2001) som säger att revisorn måste undersöka väsentliga förändringar och se om de beror på att rutiner har ändrats i företaget eller om oegentligheter förekommer. Enligt både Dittenhofer (2001) och revisorerna är en lämplig åtgärd vid riskanalysen att göra jämförelser mellan nuvarande och tidigare tidsperioder. En annan åtgärd är jämförelser mellan nyckeltal och olika branschspecifika förhållanden då finansiella data ställs i relation till varandra (Dittenhofer, 2001). Revisorerna bekräftar att dessa åtgärder används i praktiken. Exempelvis berättar en revisor att *”om en företagare säljer svart så bör han eller hon även köpa in varorna svart”*.

Enligt revisorerna ligger den största risken i kontantbranscherna i små företag där företagsledaren själv är verksam. I sådana företag är det enligt revisorerna stor risk att inte alla intäkter tas upp i redovisningen, utan att ägaren lägger ”pengar i egen ficka”. Även Dittenhofer (2001) nämner att det är en inneboende risk i alla företag att kontanter kan förskingras. Revisorerna nämner att riskerna är mindre då det finns rutiner för intäktshantering, men att stickprov ändå måste göras för att verifiera rutinerna. Revisorerna och Dittenhofer (2001) är av samma åsikt angående kvaliteten på den interna kontrollen, alltså att förekomsten av rutiner är avgörande vid en bedömning av riskerna. Då den interna kontrollen i ett företag är god minskar risken att händelser inträffar som är till nackdel för företaget (Dittenhofer, 2001). Penningtvätt har enligt en av revisorerna förekommit i flera av dennas klientföretag som har varit verksamma i kontantbranscherna. Problemet med penningtvätt har även framkommit i det så kallade ”Restaurangprojektet” (Åström, 2005).

Vad gäller informationsinsamlingen använder sig revisorerna i första hand av samtal med företagets representanter och tidigare räkenskaper. Information från externa parter använder sig inte revisorerna av i någon större omfattning, trots att företagsexterna uppgifter enligt FAR (2006) har större värde än företagsintern information. En revisor säger att en anledning till att externa informationskällor inte används särskilt mycket är en följd av revisorernas tystnadsplikt.

4.3 Granskningsmetoder

4.3.1 Särskilda poster

Alla revisorerna är överens om att det är intäktsredovisningen som står i fokus när det gäller kontantbranscherna. *”Hur kan vi säkerställa fullständighet och hur ser underlagen ut?”* frågar sig revisor A. Revisor A fokuserar sin granskning på resultaträkningen vid revision av företag i kontantbranscherna och anledningen är att denna revisor anser att det inom de posterna ofta kan

gömma sig mycket väsentligheter som kan vara till nytta för granskningen. Även revisor C fokuserar på resultaträkningen. I revisionsprogram i allmänhet är det oftast mer fokus på balansräkningen än på resultaträkningen, säger revisor A. Revisor D fokuserar sin granskning på om det finns rutiner i företaget och om dessa i så fall följs. Den tekniska utrustningen granskas och vilka rutiner som finns för att förhindra att stöld ur kassan kan ske. *”Den enda möjligheten att vara helt säker på att det inte sker är att sätta upp kameror”*, menar revisor D. Även revisor E pratar mycket om den tekniska utrustningen. Revisor E granskar exempelvis huruvida det går att koppla ihop flera kassaregister, vad det finns för rutiner för att öppna och stänga kassan samt vilka rutiner som finns för felslag, retur och svinn. Vidare granskar revisor E om det förekommer många felslag utan underlag och uppföljning görs av olika utvalda dagar.

När det gäller vilka specifika poster som granskas nämner flera av revisorerna att näst viktigast efter intäkterna är granskning av varulagret. Revisor B menar att det är intressant att granska hur varulager, varukostnad och bruttovinst hänger ihop. I de fall varulagret och leverantörsskulden är väsentliga poster nämner revisor D att dessa poster detaljgranskas. Enligt revisor A är varuinköp oftast den näst största posten, men kommer ändå i skymundan då varulagret och leverantörsskulden granskas i första hand. Vad som ligger i posten varuinköp och som har betalats under året *”blir ofta bara dimma”*, enligt revisor A, eftersom det finns risk att posten innehåller företagarens privata levnadskostnader. Revisor C brukar granska hela flöden, från inköpsorder till försäljning, för att säkerställa att produkten verkligen finns. Då företag har lager-system som är kopplade till kontantförsäljningen är det extra viktigt att hela flödet granskas, anser revisor C. Samtliga revisorer nämner att löner är en viktig post att granska. Revisor B berättar att det går att bedöma om lönekostnaderna är rimliga genom att jämföra dessa med företagets omsättning och antalet anställda. Revisor D granskar om lönekostnaderna är rimliga genom att *”slå ut”* dessa på antalet anställda. Revisor B påpekar dessutom att skatter och avgifter är något som alltid måste granskas.

4.3.2 Granskningsåtgärder

Revisor A och B ägnar sig huvudsakligen åt substansgranskning därför att de flesta företag i kontantbranscherna är små respektive ägarledda och det därför inte förekommer intern kontroll i någon stor utsträckning. Revisor A granskar i huvudsak flöden och transaktioner i redovisningen. Det gäller att *”stämna av mot existens”*, säger revisor A och enligt denna revisor är analyser av resultatet viktigt. Revisor B och E nämner att de till exempel brukar kontrollera om z-kvittona är numrerade. Revisor B nämner även att analytisk granskning ibland blir aktuellt och då genom att göra jämförelser, såsom mellan varukostnaden och omsättningen samt genom att göra en rutingranskning av hur kassaregistret fungerar bland annat genom exempelutslag. Revisor C nämner att löpande stickprov genomförs som denna sedan jämför med bokföringen. Revisorn besöker företaget och gör återköp för att se vilka rutiner som finns. De flesta företag får enligt samma revisor någon anmärkning, men det kanske inte är så väsentligt alla gånger. Revisor C påpekar att stickprov bör göras även på små poster av den anledningen att om företagen medvetet fiffplar läggs inte allt i stora poster. *”Man skall inte tala om för kunden vad som granskas och varför, för då blir det ingen effektiv granskning”*, menar revisor C. Revisorerna A och D menar att företagen oftast inte är beredda att betala för den noggranna kontroll som krävs för att kunna

säkerställa att företagens rutiner fungerar och därmed också att redovisningen är riktig. Alla revisorer nämner att samtal eller intervjuer med företagen genomförs i samband med revisionen.

4.3.3 Revisionsbevis

"Alla revisionsbevis är viktiga", anser revisor A. "Det är inte alltid lätt att skaffa de revisionsbevis man behöver", menar samma revisor. Som exempel nämner revisorn företag med datoriserat kassaregister där det är svårt att få fram och tolka behandlingshistoriken. Går informationen inte att förstå är det enligt revisor A ett värdelöst revisionsbevis. Revisorn påpekar att en fråga som har diskuterats i revisionsbranschen är hur djupt in i systemet en revisor skall gå. Revisor A berättar att många företag är mer kunniga än revisorerna vilket gör att en revisor måste vara misstänksam på rätt ställen för att hitta fusket. Hittas inte fusket behöver det inte betyda att en bra revision inte har genomförts, utan kan bero på att företagaren har lagt ut "dimridåer" för att vilseleda, säger revisor A. Revisor D anser däremot att det är enkelt att skaffa de revisionsbevis som behövs. "Ett revisionsbevis är att verifiera rutinerna i företaget", säger samma revisor. Ett revisionsbevis kan till exempel ha sin grund i att revisorn gör oväntade besök hos kunden för att inventera deras varulager. Revisor B ser svaren på frågorna i ett särskilt utformat granskningsprogram som tillräckliga revisionsbevis. Ibland genomförs provköp då kvittot från köpet sedan jämförs med bokslutet, och då är kvittot ett revisionsbevis, säger revisor B. Även de arbetspapper där revisorn skrivit vilka granskningsåtgärder som har genomförts kan enligt samma revisor vara revisionsbevis.

4.3.4 Förvaltningsrevision

Enligt revisor A är förvaltningsrevisionen ett brett granskningsområde vid revision av företag i kontantbranscherna. Det viktigaste i förvaltningsrevisionen är enligt denna revisor hur ägaren säkerställer att likvida medel inte "hamnar i fel ficka". En vanlig missuppfattning hos företagen är att de tror att de får radera journalminnet när det är fullt. Så är dock inte fallet utan journalminnet är en del av grundbokföringen som enligt BFNAR 2004:1 om systemdokumentation och behandlingshistorik skall sparas i 10 år. Även skatter och avgifter är enligt revisor A en viktig del i förvaltningsrevisionen. Med detta menas att alla intäkter finns med så att momsen blir riktig samt att skatt och sociala avgifter har betalats på alla löner. Både revisor A och C nämner att det är vanligt förekommande att det finns mer kontanter i företaget än vad deras respektive försäkringar täcker eventuella förluster av, vilket också ligger inom förvaltningsrevisionen. Revisor B säger att det är upp till företagets förvaltare att se till att den interna kontrollen är god. Samma revisor säger även att det är brist i förvaltningen då företag inte har ordning och reda på rutiner kring kassaregistret. Att kontrollera att allting granskas och attesteras i företaget, nämner revisor C som en del av förvaltningsrevisionen. Då det vid en granskning av företagets rutiner visar sig att dessa fungerar på så sätt som företagsledningen tidigare har sagt att de gör, kan förvaltningen anses vara god, enligt revisor C. Revisor D brukar titta på om styrelsemedlemmarna själva är verksamma "på golvet" i företaget. Är så inte fallet är det viktigt att de har bra tillsyn eftersom ledningen är skyldig att ha kontroll över verksamheten, säger revisor D. "Vissa företag har så komplicerade kassasystem att det nästan inte går att fuska", berättar samma revisor. På vissa

företag är det mycket svårt att slå in returerna och kan inte personalen redovisa genomförda returerna på ett trovärdigt sätt dras pengarna från deras lön, berättar revisor D. Revisor E menar att förvaltningsrevisionen inte genomförs på något speciellt sätt i kontantbranscherna, utan rutiner följs upp, vilket kan göras under löpande år.

4.3.5 Granskningsprogram

Fyra av de fem revisorerna använder sig mer eller mindre av SRS checklista vid revision i kontantbranscherna. På revisionsbyråerna där dessa revisorer är verksamma används dock egna varianter av SRS checklista. Revisor C berättar att checklistan utökas med nya punkter allt eftersom revisorerna på byrån skaffar sig erfarenheter som visar på att något område bör granskas mer ingående eller på något speciellt sätt. Det gäller att skriva ner så mycket som möjligt på checklistan så att en ny ansvarig revisor vet vad som behöver granskas. Revisor D menar att *"om man följer SRS checklista så följer man gällande regelverk"*. Revisor E påpekar att det inte är några stora skillnader mellan SRS checklista och deras egen utarbetade version, men att checklistan i sig ändå inte kan skapa en känsla av om företaget är seriöst eller inte. *"Lägger man pengarna vid sidan om ser man det aldrig, oavsett hur många checklistor man använder"*, säger revisor E. Revisor A:s åsikter skiljer sig åt vad gäller checklistor. Denna revisor arbetar inte alls med den typen av checklistor som SRS utarbetar. På revisionsbyrån där revisorn i fråga är verksam används ingen checklista alls, utan de har en särskild metodik som de arbetar efter. Enligt denna metodik skall vissa fastställda mål uppnås, men det är upp till varje revisor att fundera ut hur och det finns på så vis enligt revisor A utrymme för varje medarbetare att tänka nytt och fritt.

4.3.6 Analys

Det råder inga tvivel om att det är intäktsposten som står i fokus vid revision av företag i kontantbranscherna. Alla revisorer är överens om detta och även i litteratur utgiven av FAR finns stöd för påståendet. Det är revisionsmålet fullständighet i revisionsstandard i Sverige (RS) 500 punkt 13 som kan knytas till detta, då det i kontantbranscherna enligt revisorerna är mycket svårt att säkerställa att alla intäkter tas upp i redovisningen. Förutom intäkterna nämner flera av revisorerna varulager som en särskild post att granska, vilket kan kopplas till revisionsmålet existens som också nämns i RS 500 punkt 13. För att säkerställa varulagrets existens kan granskning, både enligt revisorerna och McKee (2006), ske genom att revisorn gör oanmälda lagerinventeringar hos kunden. Precis som en av revisorerna nämner bör även poster som inte har väsentligt värde granskas, därför att det kan vara där företagen gömmer fusket då de är medvetna om att revisorn i första hand granskar större poster. *"Man skall inte tala om för kunden vad som granskas och varför, för då blir det ingen effektiv granskning"*, anser en av revisorerna.

McKee (2006) tror att möjligheterna att upptäcka felaktigheter ökar i stor grad då oförutsedda moment ingår i revisionen. Trots detta är det enligt vår studie inte vanligt att revisorerna gör oanmälda besök eller granskar mindre poster. En annan post som revisorerna brukar granska är löner och huruvida dessa är rimliga. Detta görs till exempel genom att lönekostnaderna ställs i

relation till lönelistor och antalet anställda, vilket även Dittenhofer (2001) nämner som viktiga granskningsåtgärder. Vi har fått intryck av att revisorerna vid revision i kontantbranscherna lägger mer fokus på poster i resultaträkningen än i balansräkningen, vilket ett par av revisorerna bekräftar.

Enligt FAR (2006) används oftast en kombination av substans- och internkontrollgranskning. Några av revisorerna säger att eftersom företag i kontantbranscherna ofta är små finns det inget eller litet utrymme för intern kontroll i dessa företag, vilket även FAR (2006) bekräftar. Exempel på substansgranskningsåtgärder är enligt Dittenhofer (2001) att granska analytiskt genom att göra jämförelser mellan olika poster och nyckeltal för att se om sambanden mellan dessa har förändrats över tiden. Revisorerna nämner bland annat att de genomför sådan analytisk granskning genom att jämföra varukostnad med varulager och bruttovinst samt med omsättning.

God intern kontroll i ett företag skall förhindra att både medvetna och omedvetna fel kan göras. I begreppet intern kontroll ingår huruvida det finns rutiner som gör att redovisningen blir korrekt och fullständig. (FAR, 2006) Flera av revisorerna nämner att granskningen av ett företags rutiner är oerhört viktig. När det gäller revision i kontantbranscherna är rutinerna kring kassahanteringen av största vikt. Med kassahantering syftar revisorerna på vilka rutiner det finns för felslag, retur och svinn, då det till exempel granskas om det förekommer många felslag utan underlag. Flera av revisorerna nämner att de granskar den tekniska utrustningen, alltså kassaregistret, och vad företaget har för rutiner kring exempelvis ”övningsläge” och om det går att koppla ihop flera kassaregister. En revisor berättar att företagen ofta tror att de kan radera journalminnet utan vidare, men att det är en del av grundbokföringen och därför måste journalminnet enligt BFNAR 2004:1 om systemdokumentation och behandlingshistorik arkiveras i 10 år.

Vilken intern kontroll som finns i ett företag ligger till grund för hur revisionen genomförs (FAR, 2006). I mindre företag är det enligt FAR (2005) viktigt att revisorerna lär känna företagen de granskar och detta är något som revisorerna pratar mycket om. Granskningen av den interna kontrollen är en del av förvaltningsrevisionen (FAR, 2006). En av revisorerna påpekar att det är upp till företagets förvaltare att se till att den interna kontrollen fungerar. Då företag inte har goda rutiner kring kassaregistret finns det brister i förvaltningen, säger en av revisorerna. Då företagets rutiner fungerar som ledningen har påstått att de gör är förvaltningen enligt revisorerna god. Företagsledningen skall vara medveten om att kontroller av att den interna kontrollen fungerar bör göras löpande (Dittenhofer, 2001). Dessa kontroller bör göras relativt ofta och bör därför enligt Dittenhofer (2001) vara fördelaktiga ekonomiskt sett. Några av revisorerna säger att företagen oftast inte är beredda att betala revisorerna för sådana noggranna kontroller som krävs för att kunna säkerställa att företagets rutiner fungerar och att redovisningen därmed är riktig. En annan del av förvaltningsrevisionen är enligt FAR (2006) att granska huruvida företagets likvida medel täcks av företagets försäkring. Två av revisorerna påpekar nämligen att det är vanligt att företag har mer likvida medel än vad deras respektive försäkring täcker en eventuell förlust av. En av revisorerna påpekar dock att det viktigaste i förvaltningsrevisionen är hur ägaren säkerställer att likvida medel inte ”hamnar i fel ficka”.

Fyra av de fem revisorerna använder sig av SRS checklista vilket är ett praktiskt exempel på att den goda revisionsredan enligt Larsson & Raspe (2006) håller på att utvecklas mot en mer omfattande och djupare granskning av intäktsredovisningens fullständighet. Vad som är intressant är att de fyra som använder den tycker att den är bra eller mycket bra, även om de visserligen använder sig av olika anpassningar av den, medan den femte revisorn inte använder någon checklista alls. En av revisorerna använder till och med svaren från en genomgång av checklistan som revisionsbevis. Revisorerna skall enligt revisionsstandard i Sverige (RS) 500 skaffa revisionsbevis för att kunna visa att revisionsmålen är uppfyllda, vilka som sagt i kontantbranscherna enligt revisorerna främst är fullständighet och existens.

Även när det gäller revisionsbevis skiljer sig revisorerna åt något. En av revisorerna nämner att det är svårt att skaffa fram de revisionsbevis som behövs bland annat för att det är svårt att få fram och kunna förstå behandlingshistoriken från moderna datoriserade kassaregister. Kammaråklagare Åströms åsikt skiljer sig dock från revisorernas och menar istället att *större* fokus bör läggas på granskningen av kassaregister (Åström, 2005). En annan revisor säger dock att det är enkelt att skaffa fram nödvändiga revisionsbevis då ett revisionsbevis kan vara att rutiner i ett företag är verifierade. I litteratur utgiven av FAR (2006) framgår dock att företagens egna påståenden har större värde då dess interna kontroll är god, vilket borde innebära att verifierade goda rutiner i företag skulle kunna räknas som godtagbara revisionsbevis. En av revisorerna ser även sina arbetspapper som revisionsbevis. Även att göra oanmälda lagerinventeringar som McKee (2006) förespråkar, kan ge underlag för ett giltigt revisionsbevis berättar en av revisorerna.

4.4 Misstanke om brott

4.4.1 Felaktigheter i redovisningen

Enligt revisor A förekommer tvetydigheter eller felaktigheter i alla bolag. Då ett bolag är stort sitter ledningen ofta långt ifrån ägandet och de blir då ofta oförsiktiga med pengarna i bolaget, menar revisor A. Då redovisningen manipuleras i ett stort företag för att en budget skall uppfyllas är det enligt revisor A civilrättsligt inte annorlunda än då en restaurangägare inte redovisar sina intäkter fullständigt. *"Fusk finns rätt igenom, sen är det bara olika typer av fusk. Många gånger är den lilla företagaren mer mån om sitt företag och att företaget skall gå bra"*, anser revisor A. Samma revisor hävdar att felen ibland beror på slarv och ibland har företagen medvetet gjort fel. Revisor B säger att det alltid förekommer fel i kontantbranscherna, men att företagarna inte behöver vara medvetna om felen. Samma revisor och även revisorerna C och E tror att de flesta fel som påträffas vid revisionen är fel som företagarna inte är medvetna om, även om det enligt revisor E förekommer medvetna fel också. Revisor B tror dock att det förekommer fel i något större utsträckning när det gäller just restauranger. Revisor D säger att *"företag i kontantbranscherna gör medvetna fel och försöker tänja på gränserna som finns"*. Denne revisor säger att det alltid går att fiffla för den som vill och att det aldrig går att ha system som omöjliggör fusk. Samma revisor påpekar att det förekommer att säljare av kassaregister använder möjligheterna till manipulation som ett säljargument. Revisor E berättar att det är vanligt förekommande att företagen inte bokför en transaktion senast dagen efter transaktionen genom-

fördes och att företagen på så vis bryter mot bokföringslagen. Då det finns något som inte fungerar när det gäller rutiner gör revisorerna en skriftlig rapportering, säger revisor E.

4.4.2 Anmälningar

Det är endast en av de fem revisorerna som har anmält något företag i kontantbranscherna på grund av misstanke om brott. Denna revisor har gjort omkring tio anmälningar, vilket enligt denna är ganska mycket. Revisorn berättar att det är många som inte gör mer än en eller två anmälningar under hela sin revisorskarriär. De anmälda misstänkta brotten har varit av skilda slag. Exempelvis att företag inte har haft någon bokföring eller har förfalskat fakturor. Revisorn påpekar att Ekobrottsmyndigheten (EBM) i allmänhet inte gör något. Vid revisorns senaste anmälan hade EBM inte ens försökt komma i kontakt med kunden innan de beslutade att lägga ner utredningen, berättar revisorn. En av revisorerna berättar att det i ett fall fanns misstanke om brott, men att denna valde att ändå inte anmäla kunden. Två av revisorerna har aldrig hört talas om någon revisor som har anmält något företag i kontantbranscherna.

4.4.3 Analys

En gemensam uppfattning hos majoriteten av revisorerna är att det inte är något utmärkande för kontantbranscherna att det ofta förekommer medvetna fel i redovisningen. Till viss del tror de dock att felaktigheterna i dessa branscher är något vanligare än i andra branscher men att orsaken ofta är okunnighet och att felen görs omedvetet. Detta visar på den problematik som vi har uppfattat finns med komplicerade kassaregister där företagaren såväl som revisorn kan ha svårt att förstå hur de fungerar. Uppfattningen om felaktigheter i kontantbranscherna skiljer sig dock åt bland revisorerna. En av revisorerna har en stark uppfattning om att företag i kontantbranscherna i större utsträckning gör medvetna fel och försöker tänja på gränserna. Denna uppfattning överensstämmer med det resultat som Ekobrottsmyndigheten (EBM) fick fram i sin rapport 2004 om den ekonomiska brottsligheten. Det utbredda skattefusket som EBM kom fram till förekommer i kontantbranscherna låg till grund för EBM:s angelägenhet om att införa lagkrav på kassaregister.

Att revisorns skyldighet att anmäla misstanke om brott inträffar vid en ganska låg misstankegrad (FAR, 2004) torde medföra att det skulle vara förhållandevis vanligt förekommande att revisorerna gör anmälningar mot företag i kontantbranscherna. Detta med stöd av att de signaler som enligt Ekobrottsmyndigheten tyder på brott (FAR, 2006) enligt revisorerna verkar vara vanligt förekommande i kontantbranscherna. Trots detta är det endast en av fem revisorer som har gjort anmälningar mot företag i kontantbranscherna. Samtidigt uppger en av revisorerna att det är vanligt förekommande att företagen inte bokför en transaktion senast dagen efter en transaktion, vilket bryter mot bokföringslagen och därför borde anmälas. Det finns dock en avvägningsproblematik för när anmälningskyldigheten inträffar och då revisorerna anser att det räcker med att göra till exempel en skriftlig rapportering till företaget. Det är svårt att som utomstående föreställa sig allt arbete som utförts och som ligger till grund för revisionsberättelsen. Revisorn kan ha påpekat många fel under revisionens gång, som har korrigerats.

(Larsson, 2005a) Eventuellt är det därför revisorn inte anser det vara nödvändigt att göra en anmälan.

Trots att det är sällsynt hos revisorerna i denna studie att anmälningar görs mot företag i kontantbranscherna anser Ekobrottsmyndigheten (EBM) att revisorerna har stor betydelse för ekobrottsbekämpningen och studier har enligt Larsson (2005b) visat att den lagreglerade anmälningskyldigheten har brottsförebyggande effekt. Samtidigt riktar den revisor som har gjort flera anmälningar mot företag i kontantbranscherna kritik mot EBM:s agerande. Revisorn anser att EBM är alltför passiva vid agerandet vid misstanke om brott. Att det är ovanligt bland revisorerna att anmäla företag kan ha sin bakgrund i att revisionsprofessionen vid införandet av lagen 1999 ställde sig kritiska till relevansen av lagen i små och medelstora företag (Larsson, 2005b), grupper dit flertalet av företagen i kontantbranscherna tillhör. Även att anmälningskyldigheten kan påverka kundrelationen negativt togs upp i revisionsprofessionens kritik mot laginförandet.

4.5 Utformning av revisionsberättelser

4.5.1 Utmärkande drag

Vi frågade revisorerna om det finns några utmärkande drag i en revisionsberättelse för företag i kontantbranscherna. Enligt revisorerna A och E är så inte fallet. Det är de företag som har "slarvat" som får orena revisionsberättelser och de företagen kan lika gärna finnas i en annan bransch, säger revisor A. Vad som är specifikt för kontantbranscherna i övrigt är dock att det oftast krävs en mer omfattande arbetsinsats för att nå målet, säger samma revisor. Revisor B berättar om de diskussioner som har förts kring att det i flera fall funnits granskningsåtgärder som revisorn kunnat genomföra, men istället har revisorn valt att uttala sig med reservation. Revisor A tror att det kan beror på feighet gällande prisdiskussionen med kunden, då en mer omfattande granskning leder till ett högre revisionsarvode.

4.5.2 Anpassade revisionsberättelser

Revisor B använder sig av revisionsberättelser med reservation för att gardera sig. Revisorn tycker dock att revisorer skall skriva orent om det finns grund för det. Revisor C påpekar att det går mer och mer mot att revisionsberättelsen skall upplysa om brister i företaget och huruvida detta påverkar redovisningen. Revisor D visar en kopia av revisionsberättelserna som finns formulerade i FAR:s uttalande i revisionsfrågor (RevU) 1005 och berättar att det är så revisionsberättelserna vanligtvis ser ut idag. I kontantbranscherna konstateras ofta efter granskningen att det varken går att till- eller avstyrka och att revisorn inte kan ta ställning, säger revisor D. *"På senare tid har det blivit vanligt att revisorn redan innan granskningen genomförs vet att han eller hon kommer bli tvungen att avstyrka resultaträkningen, på grund av att man inte kan konstatera att intäktsmassan är rätt"*, anser revisor D. Då en revisor efter en granskning menar att det med en rimlig grad av säkerhet inte går att säga att alla intäkter finns med i resultaträkningen undrar revisor D hur revisorn i fråga ens har kunnat genomföra en granskning. Då revisor D vid ett nytt uppdrag gör bedömningen att en oren revisionsberättelse eventuellt

kommer behöva skrivas tar inte denne uppdraget. Revisor A har använt sig av en revisionsberättelse där denna har avstått från att uttala sig. Anledningen var att det inte fanns tillräckligt mycket som visade på att redovisningen vare sig stämde eller inte stämde. På så vis fanns inget att referera till i revisionsberättelsen, säger revisor A. I allmänhet tycker annars denna revisor att det är fegt att inte uttala sig. Revisor E säger att det inte finns något rutinmässigt kring att skriva en revisionsberättelse. De flesta revisionsberättelser är enligt revisor E rena, men denna revisor tror att det i framtiden kommer att skrivas i revisionsberättelsen att en bedömning av om intäkterna är fullständiga inte kan göras.

Revisor A tycker inte att revisionsberättelserna i FAR:s uttalande i revisionsfrågor (RevU) 1005 används på det sätt som är avsett. Revisionsstandard i Sverige (RS) är en översättning av en internationell standard och RevU 1005 är skriven för en miljö där revision utförs av redovisning som är skild från beskattning, säger revisor A. RevU 1005 är inte avsedd att användas i företag där ingen intern kontroll förekommer alls, säger samma revisor. Inte heller revisor B är positiv till de anpassade revisionsberättelserna i RS. Denne revisor tycker att det skrivs för mycket i revisionsberättelserna idag. *”Att rent allmänt skriva en upplysning om att det föreligger viss osäkerhet tycker jag känns fel”*, säger revisor B. Då det saknas bevis eller då det finns bevis för att något är fel, då kan det skrivas mer utförliga upplysningar, säger samma revisor. Revisor E berättar om ett företag där det inte fanns något som tydde på felaktigheter och de hade god kontroll på kontanthantering. Dock genomförs inte sammanräkningar av kassan varje dag utan företaget ”klumpade ihop” ett antal dagar. I sådana fall kan det, om företaget inte förbättrar sina rutiner trots påtryckningar från revisorn, enligt revisor E vara en bra lösning att använda en anpassad revisionsberättelse eftersom revisorn inte vill avge en oren.

4.5.3 Analys

Revisorerna uppger att det efter revision av företag i kontantbranscherna i revisionsberättelsen ofta inte går att vare sig till- eller avstyrka räkenskaperna. Att revisionsberättelsen fungerar som beslutsunderlag för företagets intressenter (FAR, 2006) visar att revisorns uttalande är av stor vikt och att revisorn ofta inte kan uttala sig torde leda till att ett av revisionens syften förloras. Samtidigt skall revisorn vid ett uttalande ha en rimlig grad av säkerhet och frågan uppkommer då vilka åtgärder som är fördelaktigast att vidta då revisorn inte kan uppnå den säkerheten som ett till- eller avstyrkande kräver. Samtidigt är flera av revisorerna av den allmänna åsikten att det är fegt av en revisor att inte uttala sig.

Vad gäller utformningen av revisionsberättelsen vid revision av företag i kontantbranscherna råder det delade meningar bland revisorerna. En del av revisorerna är av åsikten att revisionsberättelsen inte skall påverkas av vilken bransch som det reviderade företaget verkar inom utan den skall följa de bestämmelser som finns i regelverket. Dock anser de att merarbete kan behövas läggas på granskning av just kontantbranscherna för att kunna avge en revisionsberättelse enligt god revisionsred, än vad som är fallet i vissa andra branscher.

Övriga revisorer anser att en anpassning av revisionsberättelsen kan behövas vid revision av företag i kontantbranscherna. Dessa revisorer lämnar mer upplysningar i revisionsberättelsen och

använder sig av reservationer för att gardera sig. I vissa fall hämtar de vägledning från FAR:s uttalande i revisionsfrågor (RevU) 1005 för de anpassade revisionsberättelserna. Dock ställer sig en del av revisorerna kritiska till användningen av dessa anpassade revisionsberättelser. Uttalandet används inte för de företag som det är syftat till är en åsikt och en annan är att alltför mycket övriga upplysningar lämnas i revisionsberättelserna som inte är ämnat att vara med där. Larsson och Raspe (2006) ställer sig också kritiska till de anpassade revisionsberättelserna på grund av att kravet på tydlighet i svensk revisionsstandard (RS) 709 inte uppfylls. En synpunkt från en av revisorerna är hur en revisor kan uttala sig i revisionsberättelsen trots att det finns med en reservation. Revisorn ställer sig frågande till att en granskning har kunnat genomföras trots att det till exempel inte går att säga att alla intäkter är med i resultaträkningen. En fara som revisorerna ser, med möjligheten att kunna lämna en revisionsberättelse med reservation, är att revisorn inte alltid genomför alla möjliga granskningsåtgärder som finns att tillgå, i syfte att hålla nere revisionsarvodet.

4.6 Tankar kring de nya lagförslagen

4.6.1 Personalliggare

Endast två av de fem revisorerna ser positivt på de nya lagarna. Revisor A tycker att kravet på personalliggare är dåligt underbyggt då det inte finns möjlighet att med lagliga medel genomföra kontroller av att lagen följs. Revisor A berättar att Skatteverket skall besöka företagen i kontantbranscherna och jämföra de anställdas legitimation med personalliggaren. Revisorn påpekar att Skatteverket inte kan skönstaxera en arbetsgivare för att personalen inte visar legitimation, då det för personalen inte finns någon skyldighet att bära legitimation. Revisor A påpekar också att branscherna har hunnit anpassa sig och att de som vill fuska redan har lagt upp en strategi för att kunna göra det. Revisor D påpekar att det alltid finns skäl till varför personer som befinner sig på ett företag inte står med i personalliggaren. Som exempel nämner revisorn att företagen kan hävda att det är personens första dag och bara provjobbar eller att personen är anställd men arbetar ideellt. *”Det behöver inte ske något systematiskt olagligt bara för att personalliggare inte finns i ett företag”*, menar revisor D och denne ser inte detta som ett problem som behöver regleras. Revisor B tror dock att det kommer bli svårare för företagen att kunna hävda att det exempelvis är någon anställds första dag. Denne revisor tror att avgiften företagen måste betala, om personalliggaren inte godkänns, kan avskräcka till viss del. Revisor B håller dock med om att det alltid finns sätt att kringgå regler. Revisor C ser dock positivt på förslaget när det gäller frisörbranschen, därför att det då går att ställa antalet verksamma i en salong under en dag i relation till samma dags redovisade försäljning.

4.6.2 Kassaregister

Revisor A är inte heller positiv till kravet på kassaregister, men påpekar att det ännu inte är lagstadgat och att det eventuellt inte kommer att genomföras. Enligt lagförslaget skall kassaregistren kunna plomberas och revisor A ställer sig undrande till hur det skall gå till med pc-

baserade maskiner. Revisor A anser att lagförslaget ”visar på kontrollfreak”. Revisor B tycker att lagförslaget kan vara rimligt då det leder till en säkrare redovisning och en förenkling för revisorn. ”All kontanthantering är en risk” säger revisor B och det är lätt hänt att fullständigheten blir lidande då kontanter är i omlopp. Revisor C tror inte att lagförslaget kommer att leda till att de som har mycket svarthandel kommer att anpassa sig trots lagen. Samma revisor tycker inte att ”man skall dra alla över en kam” då många oskyldiga drabbas. Som exempel finns det äldre personer som utan kassaregister på ett ordentligt sätt driver företag och som hellre lägger ner sin verksamhet än att investera i ett kassaregister. Även revisor A påpekar att det finns företagare som uppfyller bokföringslagens krav utan att inneha kassaregister. Inte heller revisor D tror att lagförslaget kommer att leda till någon förbättring. ”Detaljreglering leder inte närmare målet utan skapar bara problem”, anser revisor D. Samma revisor påpekar att varken revisorer eller någon annan kan intyga att något är hundra procentigt rätt. Revisor D säger att ambitionen är att alla intäkter skall finnas med i redovisningen men att lagförslaget om kassaregister skulle få orimliga konsekvenser vid exempelvis torghandel. Revisorn i fråga ser inte vad den nya lagen skulle lösa som inte går att lösa med dagens regelverk. ”Det spelar ingen roll hur mycket data-system och kontroll som finns, för vill man fuska så går det. Det är totalt omöjligt att den nya lagen skulle leda till att man fick hundra procentigt underlag för beskattning”, menar revisor D. Revisor E ställer sig däremot mycket positiv till lagförslaget och tror att det kommer att underlätta för både revisorerna och kunderna.

4.6.3 Reaktionen hos företagen

Revisor E har inte hört några kommentarer kring de nya förslagen, varken positiva eller negativa. Revisor B tror att företagen tycker att det är dyrt och omständligt. Revisor C har hört reaktioner från små företag som ställer sig undrande till varför de skall ha kassaregister. Revisor A har fått frågor från företagarna om vilka system revisorn anser att de skall skaffa, eftersom det handlar om en stor investering. Revisor C har hört positiva kommentarer om kravet på personalliggare då företag som sköter sig blir tacksamma över att även andra företag tvingas att bli skötsamma. Även revisor A har hört positiva reaktioner från företag som ser det som ett sätt att sanera branschen de verkar i och få bort oseriösa konkurrenter. Revisor A påpekar samtidigt att det idag finns lagkrav på att bokföring skall ske och att skatt skall betalas, men att de oseriösa företagen inte följer dessa lagar. Revisor A ställer sig då frågan varför dessa företag skulle bli laglydiga i det här avseendet. Revisor D har hört företagare som ställer sig frågande till varför de skall göra stora investeringar för att inte staten litar på dem. Många seriösa företag ser enligt revisor D lagen på kassaregister som ännu ett krav som de måste uppfylla utan att de förstår varför. Även revisor D påpekar att det dock finns företag som tycker att konkurrenssituationen blir bättre om lagkrav på kassaregister införs.

4.6.4 Analys

Att en majoritet av revisorerna ställer sig negativa till lagförändringen av personalliggare och lagförslaget om krav på certifierat kassaregister tyder på att det råder oenighet kring vilken form av reglering som är mest passande. Den främsta anledningen till att revisorerna ställer sig skeptiska är att de inte tror att lagreglering är rätt sätt att komma åt problemen. En gemensam

Åsikt hos revisorerna är att de tror att de som vill fuska även med ökad lagreglering kommer att hitta "kryphål" och att ökad lagreglering kan få orimliga konsekvenser för främst mindre företag. Dessa åsikter stöds av Larsson (2005a) som anser att ekonomisk brottslighet aldrig kan försvinna genom kontroll. Det finns bland revisorerna en rädsla för att oskyldiga företagare drabbas och i värsta fall skulle de ökade kraven kunna få effekten att vissa småföretagare väljer att lägga ner verksamheten hellre än att investera i kassaregister. Denna åsikt stämmer väl överens med de synpunkter som FAR gav i sitt betänkande till lagförslaget, det vill säga att kraven inte överensstämmer med målet om förenklingar för små bolag. Även det faktum att det inte finns lagliga medel att kontrollera att företagen följer kraven tas upp som negativt av revisorerna. Ekobrottsmyndigheten tar i sitt yttrande upp den problematik som innebär att Skatteverket behöver utökade resurser för att klara av att kontrollera att kraven följs. Revisorerna tror dock att straffavgiften som utgår då företagen inte följer kraven kan verka avskräckande i sig. Även i detta fall anser revisorerna att företagare som inte följer kraven kan drabbas även om de egentligen inte har gjort något bokförings- eller skattemässigt fel.

Reaktionerna hos företagen skiljer sig en del från revisorernas åsikter, främst vad gäller kravet på personalliggare. I detta fall ser de företag som sköter sig en möjlighet att kravet kan leda till en mer rättvis konkurrenssituation då även konkurrerande företag tvingas att bli skötsamma. Denna möjlighet ser även Hulth, som är VD på Sveriges hotell- och restaurangföretagare, trots att han inte tror att ett omformulerat regelverk är tillräckligt (Sveriges hotell- och restaurangföretagare, 2005). Dock har lagförslaget om krav på certifierat kassaregister främst möts av negativa reaktioner även hos företagarna. Företagarna anser att kravet skulle leda till en onödigt stor investering och de ställer sig oförstående till syftet. Nutek som arbetar för näringslivsutveckling tar upp denna problematik i sitt remissvar. De anser att små företag bör få subventioner av staten för inköp av kassaregister. Chefsåklagare Lundberg, som för övrigt är en av de ansvariga för det tidigare nämnda "Restaurangprojektet" är däremot positiv till införandet av krav på kassaregister, eftersom Lundberg tror att lagen försvårar möjligheten att undanhålla intäkter (EBM, 2005a).

5. SLUTSATSER

I detta kapitel dras slutsatser utifrån den föregående analysen. De frågeställningar som studien syftar till att besvara är vad som är god revisionsssed för revisorer vid granskning av företag i kontantbranscherna samt hur revisorer hanterar situationer då de inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningssed. Vidare framförs egna reflektioner över ämnet och det ges i kapitlet även förslag på fortsatt forskning.

5.1 God revisionsssed vid revision i kontantbranscherna

God revisionsssed i kontantbranscherna är att huvudsakligen granska intäkterna, eftersom det oftast är inom detta redovisningsområde som felaktigheter förekommer. Målet med granskningen skall vara att säkerställa fullständigheten av intäkterna enligt revisionsmålet *fullständighet* i svensk revisionsstandard (RS) 500. För att göra detta krävs att revisorer lägger större vikt på granskningen av resultaträkningen, till skillnad från vid revision av övriga branscher då balansräkningen granskas mest. Enligt revisorer är det, då alla intäkter inte finns redovisade, även troligt att inte heller alla kostnader är upptagna i redovisningen, vilket kan innebära att svart arbetskraft förekommer. Revisorer har dock delade meningar angående huruvida företagen inom kontantbranscherna medvetet tänjer på gränserna kring redovisning av intäkter eller om det ligger okunskap bakom felaktigheterna.

Att revisorer i kontantbranschföretag granskar kassaregistren och de rutiner som skall finnas för dessa hör också till god revisionsssed. Granskningen är tänkt att underlättas genom förslaget om den nya lagen om certifierade kassaregister. Ett problem kan dock vara att om revisorer lär sina klienter hur kassaregister kan programmeras, finns risken att informationen missbrukas av företagaren genom att denne programmerar kassaregistret på ett sätt som gör att redovisningen blir missvisande. Ett exempel på detta är när företagaren lär sig hur kassan ställs i ”övningsläge” och inslagen då inte registreras i företagets redovisning. Att kassaregistren är tekniskt avancerade och att det finns ett flertal olika system gör det dessutom svårt både för revisorer och företagare att hantera kassaregistren på rätt sätt.

God revisionsssed i kontantbranscherna innebär för revisorn att skapa sig en bild av hur kunnig företagaren är när det gäller att hantera och programmera sitt kassaregister, men även för revisorn att skaffa sig kunskap om de olika systemen. En fråga som väcks i detta sammanhang är vem som skall stå för de ökade kostnader som kravet på certifierade kassaregister medför. Är det rimligt att småföretagaren skall tvingas betala för ett nytt kassaregister eller skall inköpet subventioneras då det ligger i statens intresse att öka kontrollmöjligheterna? Trots att en företagare har ett certifierat kassaregister kan denne låta bli att redovisa intäkter, lika väl som den företagare som inte använder något kassaregister alls, ändå kan redovisa sina intäkter korrekt. Frågan är om den nya lagen kommer att få önskad effekt eller om den blir ytterligare en ”börda” för företagen.

Att revisorer bildar sig en uppfattning av om företagaren de avser att ta som klient är seriös med sitt företagande, hör till god revisionssed i kontantbranscherna. Detta kräver att revisorer har god personkännedom och kan även innebära att de kollar upp företagarens privata konsumtionsmönster. Det är förståeligt att revisorer drar sig för att ta uppdrag där risken för felaktigheter och problem är stor, såsom i kontantbranscherna, med tanke på att revisorer vill vara säkra på att inte riskera sitt eget rykte eller karriär. Detta skulle dock kunna leda till problem om följden blir att de företag, som verkligen behöver en seriös och kompetent revisor för att klara av att göra rätt för sig, istället blir hänvisade till någon mindre nogräknad sådan.

Hantering av likvida medel innebär en stor risk och god revisionssed är därför att granska företags rutiner kring kontantförsäljning. Kontanter kan förskingras och det är förekomsten av rutiner kring hur kontanta intäkter hanteras som avgör hur stor risken för felaktigheter är i ett företag. God intern kontroll bygger på att det finns fungerande rutiner, men flera företag i kontantbranscherna är så små att det finns begränsat utrymme för intern kontroll. Då revisorer utför substansgranskningsåtgärder är god revisionssed bland annat att genomföra analytisk granskning. Detta görs genom att jämföra de senaste räkenskaperna med tidigare perioder och ställa finansiella data i relation till varandra. Revisorer måste enligt god revisionssed undersöka fluktuationer och avvikelser. Ofta är företagen inte beredda att betala för en sådan noggrann granskning som krävs för att revisorn skall kunna säkerställa att redovisningen är korrekt.

God revisionssed är att uppfylla revisionsmålen som nämns i svensk revisionsstandard (RS) 500 och förutom att säkerställa intäkternas fullständighet är varulagrets *existens* ett revisionsmål som revisorer strävar efter att nå. I kontantbranschföretag, såsom butiker, är det god revisionssed för revisorn att närvara vid inventeringen av varulagret för att säkerställa dess existens. Det är ovanligt att oförutsedda moment, som exempelvis oanmälda inventeringsbesök, inkluderas i revisionen. Om företagsägaren inte vet när revisorn kommer finns inte möjligheten att justera varulagret inför revisorns besök så att allt ser rätt ut. Vi ställer oss frågande till varför sådana revisionsåtgärder inte är vanligare, men tror att det kan förklaras av att revisorer inte vill riskera att goda kundrelationer förstörs som en följd av att oegentligheter stötts på i samband med besöket.

Att skaffa revisionsbevis som påvisar att revisionsmålen i svensk revisionsstandard (RS) 500 är uppfyllda hör också till god revisionssed. Ett granskningsprogram som används för att skaffa revisionsbevis i kontantbranscherna är SRS checklista för granskning av kassaregister. Det är vanligt att revisorer använder SRS checklista, men det har dock framkommit att revisionsbevisen värderas olika. En del revisorer anser att deras arbetsdokument och verifierade goda rutiner är tillräckliga revisionsbevis, medan andra menar att det i kontantbranscherna krävs att leverantören av kassaregistret måste närvara vid granskning av detta då det är svårt att säkerställa att inga väsentliga felaktigheter förekommer. Slutsatsen som dras av detta är att det skulle behövas vissa klargöranden över vilka revisionsbevis som revisorer i kontantbranscherna måste skaffa enligt god revisionssed.

5.2 Revisorers hantering av missvisande redovisning

Då revisorn inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningssed lämnas anpassade revisionsberättelser. Då det inom kontantbranscherna ofta är svårt att säkerställa att intäktsredovisningen är upprättad enligt god redovisningssed använder revisorer i större utsträckning anpassade revisionsberättelser vid revision av kontantbranscherna i jämförelse med övriga branscher. Dock finns det bland revisorer delade meningar angående användning av de anpassade revisionsberättelserna. Revisionsberättelsens syfte är att revisorn skall uttala sig om tillstyrkande eller avstyrkande av ansvarsfrihet, balans- och resultaträkningens fastställande samt förslag till vinstdisposition. Vidare skall revisorn ge sitt uttalande om årsredovisningen och om styrelsens och VD:ns förvaltning. Utvecklingen går dock mot att mer och mer upplysningar lämnas i revisionsberättelsen, vilket gör att den innehåller överflödigt information. Revisorer anser till viss del att bakgrundsinformationen till ställningstagandet inte behöver presenteras i revisionsberättelsen.

En anpassad revisionsberättelse kan i vissa fall leda fram till att revisorn varken till- eller avstyrker redovisningen. Revisorer kommer efter granskning av kontantbranscherna ofta fram till att de inte kan uttala sig i revisionsberättelsen. Då revisorns uttalande är av intresse för företagets intressenter uppkommer problem då revisorn inte kan ge ett uttalande. Revisorn har haft möjligheten att få god inblick i företaget och en fråga som kan ställas är att om inte revisorn har möjlighet att göra en bedömning av företaget och inte kan uttala sig, vem kan då det?

Revisorer ser en risk med möjligheten att lämna anpassade revisionsberättelser, då denna möjlighet kan leda till att revisorn inte genomför alla möjliga granskningsåtgärder i syfte att hålla nere revisionsarvodet. För att revisorn skall kunna avge en ren revisionsberättelse vid granskning av företag i kontantbranscherna krävs det ofta att denne lägger ner mer arbete i jämförelse med revision av andra branscher. Detta leder till att revisionsarvodet blir betydligt högre, en kostnad som företagen eventuellt inte har råd med, och de "nöjer" sig därför med att få en anpassad och således oren revisionsberättelse. En oren revisionsberättelse kan leda till problem för företagen då kreditgivare, leverantörer och andra intressenter förlorar förtroende för företaget. Här visar sig det problem som finns då det reviderade företaget är en kund till revisionsbyrå samtidigt som revisorn skall utföra en oberoende granskning. Revisionsbyråerna har intresse av att hålla nere revisionsarvodet för att behålla en bra kundkontakt.

En följd av att revisorn inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningssed kan vara att revisorn misstänker att företaget har brutit mot gällande regelverk.

Vi ställer oss frågande till att det är sällsynt att revisorer har anmält företag i kontantbranscherna. Att revisorns skyldighet att anmäla misstanke om brott inträffar vid en låg misstankegrad, anser vi borde få till följd att det skulle vara mer vanligt förekommande att revisorer anmäler företag. En tänkbar förklaring till att det är så ovanligt med anmälan är att revisorer har en rädsla för att skapa dålig stämning gentemot kunden. Här visas återigen problematiken kring att revisionsbyråerna har kundrelationer till företagen samtidigt som de skall utföra en oberoende granskning.

Trots att revisorer sällan anmäler företag har den lagreglerade anmälningsskyldigheten haft brottsförebyggande effekt. Vi tror att det kan bero på att lagen i sig har haft avskräckande effekt för företagen. Att företagen är medvetna om att revisorn är skyldig att anmäla misstanke om brott leder till att de inte medvetet redovisar felaktigt och riskerar att bli upptäckta.

Då det främsta problemet vid revision i kontantbranscherna är att säkerställa att intäkt-redovisningen är upprättad enligt god redovisningsred tror vi att problemet kan minska genom att det blir mer vanligt med kortbetalning i samhället. Mängden kontanter kommer att minska och det kommer bli svårare att undanhålla intäkter från redovisningen. Emellertid tror vi att de som vill fuska alltid kommer att hitta nya metoder för detta, även om det kommer krävas mer tekniska kunskaper.

5.3 Avslutning

Vi har genom denna studies genomförande kunnat ta reda på vad som är god revisionsred för revisorer vid granskning av företag i kontantbranscherna samt hur revisorer hanterar situationer då de inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningsred. Studien tror vi kan vara till nytta för diverse statliga myndigheter som inte har kunskap om hur revisorer går tillväga i praktiken. Studien lämnar således ett bidrag till forskningen och skulle kunna vidareutvecklas i olika inriktningar.

5.4 Förslag på fortsatt forskning

Den 1 januari 2007 infördes lag om särskild skattekontroll i vissa branscher (2006:575) vilket innebär att företag i kontantbranscherna måste föra personalliggare. Det har funnits delade uppfattningar huruvida detta är rätt sätt att komma åt problematiken med svart arbetskraft och problemet att de svarta lönerna betalas med oredovisade intäkter. Ett förslag på fortsatt forskning är därför att göra en uppföljning av laginförandets konsekvenser och se om kravet på personalliggare har lett till en mer korrekt redovisning av både intäkter och personalkostnader.

Under studiens genomförande har vi kommit fram till att ett återkommande problem vid revision i kontantbranscherna är oberoendet gentemot klientföretagen. Då kontantbranschföretag ofta är små och ägarledda leder det till att revisorn har en stark förtroenderoll i relationen till kunden. Ett annat förslag på fortsatt forskning är därför att titta närmare på revisorns oberoende specifikt i kontantbranscherna.

Något som revisorerna i vår studie tagit upp, är att granskning av kassaregister i kontantbranschföretag kräver att revisorer har goda tekniska kunskaper. Om trenden går mot att kassaregister blir ännu mer tekniskt avancerade än idag är en intressant forskningsfråga huruvida det i framtiden kommer krävas att revisorerna har goda kunskaper inom både ekonomi och teknik, och kanske till och med kommer behöva grundläggande utbildning inom båda dessa områden.

KÄLLFÖRTECKNING

Skriftliga källor

Aktiebolagslagen (2005:551).

Alkohollagen (1994:1738).

Arbnor, I. & Bjerke, B. (1994). *Företagsekonomisk metodlära*. Lund: Studentlitteratur.

Befring, E. (1994). *Forskningsmetodik och statistik*. Lund: Studentlitteratur.

Bell, J. (2000). *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.

Billger, O. (2003-01-29). Var tredje klippning är svart, *Svenska Dagbladet*. s. 7.

Bokföringslagen (1999:1078).

Brännström, D. (2004-11-24). Revisor – en roll i ständig utveckling, *Revisorn i fokus, Svenska Dagbladet*.

Carlberg, P. (2006-11-09). Restauranger och frisörer måste föra personalbok. [Elektronisk]. *Näringsliv 24*. Tillgänglig: <http://www.e24.se/dynamiskt/nyheter/did_14033367.asp> [2006-11-14].

Dittenhofer, M. (2001). Analytical auditing and risk analysis in government. *Managerial Auditing Journal*, nr 16/8, s. 469-475.

Ekobrottsmyndigheten (2005-05-04). *Bättre kontroll av kontantbranscherna*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ekobrottsmyndigheten.se/templates/News___1501.aspx> [2006-12-29].

Ekobrottsmyndigheten / Om EBM / Samverkan / Revisorer. [Elektronisk]. Stockholm: EBM. Tillgänglig: <http://www.ekobrottsmyndigheten.se/templates/Page___344.aspx> [2006-12-29].

Ekobrottsmyndigheten (2005-02-23). *Restaurangägare fick två års fängelse för skattebrott och bokföringsbrott*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ekobrottsmyndigheten.se/templates/News___1467.aspx> [2006-12-29].

Ekobrottsmyndighetens rapport (2004:1) om den ekonomiska brottsligheten.

Ekobrottsmyndighetens yttrande av SOU 2005:35.

Ekobrottsmyndigheten (2004-06-23). *Utbrett fusk med kassaapparater på Stockholms restauranger*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ekobrottsmyndigheten.se/templates/Page___1294.aspx> [2006-12-29].

Eriksson, L-T. & Wiedersheim-Paul, F. (2001). *Att utreda, forska och rapportera*. Malmö: Liber Ekonomi.

Ernst & Young / Våra tjänster / Ägarledda företag / EY Focus / EY Focus nr 1, februari 2004 / Utökad granskning med nya revisionsregler. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ey.com/global/Content.nsf/Sweden/EY_Focus_1_2004_Utokad_granskning> [2006-12-29].

FAR (2004). *Ekonomiska brott i aktiebolag*. Stockholm: FAR Förlag AB.

FAR (2003). *FARs revisionsbok 2004*. Stockholm: FAR Förlag AB.

FAR (2005). *Revision En praktisk beskrivning*. Stockholm: FAR Förlag AB.

FAR (2006). *Revision En praktisk beskrivning*. Stockholm: FAR Förlag AB.

FAR:s betänkande av SOU 2005:35.

FAR:s yrkesetiska regler (2006).

FHIFS 2003:2, Statens folkhälsoinstituts föreskrifter om kassaregister.

Halvorsen, K. (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

Jacobsen, D-I. (2002). *Vad, hur och varför: om metodval I företagsekonomi och andra samhällsvetenskapliga ämnen*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, S, Häckner, E & Wallerstedt, E. (2005). *Uppdrag revision. Revisorsprofessionen i takt med förväntningarna?* Stockholm: SNS Förlag.

Lag om särskild skattekontroll i vissa branscher, 2006:575.

Larsson, B. (2005). Auditor regulation and economic crime policy in Sweden, 1965-2000. *Accounting, Organizations and Society*, nr 30, s. 127-144.

Larsson, B. (2005). Patrolling the corporation-the auditors' duty to report crime in Sweden. *International Journal of the Sociology of Law*, nr 33, s. 53-70.

Larsson, L-G. & Raspe, G. (2006). Revisionsberättelse i bolag med kontantförsäljning. *Balans*, nr 6-7, 2006. s. 38-39.

Lekvall, P. & Wahlbin, C. (2001). *Information för marknadsföringsbeslut*. Göteborg: IHM Publishing.

Lundahl, U. & Skärvad, P-H (1992). *Utredningsmetodik för samhällsvetare och ekonomer*. Lund: Studentlitteratur.

Länsstyrelsen Västra Götaland / Pressrum / Nyhetsarkiv / Oktober 2006 / Alkohollagen säger: Lämna alltid kvitto! [Elektronisk]. Tillgänglig: <<http://www.o.lst.se/o/Pressrum/nyheter/2006/2006-10-20.htm>> [2006-12-29].

McKee, T.E. (2006). Increase your fraud auditing effectiveness by being unpredictable! *Managerial Auditing Journal*, nr 2, s. 224-231.

Merriam, S-B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.

Norberg, C. & Thorell, P. (2005). Går det att försvara revisionsplikten?, *Balans*, nr 3, 2005. s. 19-23.

Norberg, C. & Thorell, P. (2005). *Revisionsplikten i små aktieföretag*. Svenskt Näringsliv, Mars 2005, s. 17-20.

Nuteks synpunkter på SOU 2005:35.

Patel, R. & Davidsson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.

Power, M.K. (2003). Auditing and the production of legitimacy. *Accounting, Organizations and Society*, nr 28, s. 379-394.

Regeringens proposition 2005/06:169.

Revisionsstandard i Sverige (2006).

Smith, D. (2006). *Redovisningens språk*. Lund: Studentlitteratur.

SOU 2005:35, Krav på kassaregister – Effektivare utredning av ekobrott.

Statskontorets betänkande av SOU 2005:35.

Sveriges hotell och restaurangföretagare (2005-03-01). *Lagstiftningen mot skattefusket får inte bli tandlös*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <<http://www.shr.se/templates/Nyhet.aspx?id=1768>> [2006-12-29].

Thorell, P. (2003). *Företagens redovisning*. Uppsala: Iustus Förlag.

Trost, J. (1997). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Årsredovisningslagen (1995:1554).

Åström, S. (2005). Kan vi lita på restaurangrevisionen? *Balans*, nr 3, 2005. s. 43-46.

Muntliga källor

Adrian & Partners, 2006-12-19.

BDO Nordic, 2006-12-05.

BDO Nordic, 2006-12-05.

Synneby Revision, 2006-12-13.

Öhrlings PricewaterhouseCoopers, 2006-12-08.

BILAGA 1 – Intervjuguide till revisorerna

Revision av företag i kontantbranscherna

År 2004 kom SOU 2005:35 ”Krav på kassaregister – Effektivare utredning av ekobrott”. Detta ledde fram till ett lagförslag om att företag med kontanthantering måste registrera försäljningen i certifierat kassaregister. Enligt förslaget skall lagen införas 1 juli 2009. Med detta som bakgrund och övriga diskussioner kring ofullständighet i intäktsredovisningen hos företag i kontantbranscherna har vi kommit fram till nedanstående problemformulering för vår uppsats.

Vad är god revisionsred för revisorer vid granskning av företag i kontantbranscherna?

Hur hanterar revisorer situationer då de inte med rimlig grad av säkerhet kan styrka att redovisningen är upprättad enligt god redovisningsred?

De delområden vi önskar diskutera med dig för att få svar på ovanstående frågor är följande;

Dina erfarenheter av kontantbranscherna
Riskanalysen företagsanalysens genomförande
Granskningsåtgärder
Ev. felaktigheter alt. Misstankar om brott
Utformning av revisionsberättelser
Tankar kring de nya lagförslagen

Utöver detta får du gärna under vårt möte ta upp ytterligare områden för diskussion som kan tänkas vara relevanta för vår studie!

Tack för din medverkan!

BILAGA 2 – Intervjuguide som vägledning under intervjuerna

Diskussionsfrågor kring revision av företag i kontantbranscherna

Vi vill gärna påpeka att du självklart kommer att vara anonym i vår uppsats! Går det bra att vi spelar in under intervjun?

Respondentens bakgrund

1. Vilken befattning har du?
2. Anställningstid?

Övergripande frågor

3. Vilka slags verksamheter förknippar du med kontantbranscherna?
4. När revision av dessa branscher diskuteras på byrån och bland kollegor, vilka områden problem är det då som diskuteras?

Respondentens erfarenheter av kontantbranscherna

5. Kan du kortfattat beskriva dina erfarenheter av revision hos företag i kontantbranscherna. Bra eller dåliga?

Risikanalysernas genomförande

6. Kan du beskriva tillvägagångssättet vid risikanalyserna? Var anser du att de största riskerna finns?
7. Hur skaffar du information om företag som skall granskas? Hämtas extern information från t ex leverantörer, kreditgivare osv?

Granskningsåtgärder

8. Vad fokuserar du din granskning på vid revision av företag i kontantbranscherna? Vilka specifika poster är relevanta vid granskningen? Vad är grunden till detta?
9. Vilka granskningsåtgärder använder du vid revision av kontantbranscherna? Vilka revisionsbevis anser du är de viktiga? Är det lätt att skaffa revisionsbevis för alla poster?
10. Genomförs förvaltningsrevision på något speciellt sätt i dessa branscher? Varför?
11. Vilket/Vilka granskningsprogram använder du vid granskning av företag i kontantbranscherna? Eventuellt SRS checklista som skall vara ett hjälpmedel vid revision av företag i kontantbranscherna? Har er revisionsbyrå en egen utarbetad checklista som ni använder istället/också?

Ev. felaktigheter/misstankar om brott

12. Förekommer det ofta tveksamheter eller felaktigheter i redovisningen hos sådana företag? I så fall, tror du att det beror på slarv eller har företagen medvetet gjort fel?
13. Har det hänt att du har anmält något företag på grund av misstanke om brott? Hur ofta händer det?

Utformning av revisionsberättelser

14. Finns det några utmärkande drag i revisionsberättelser för företag i kontantbranscherna?
15. Använder du dig av revisionsberättelser med reservation eller avstår du från att uttala dig (enligt RevU 1005 och RS 709)?
16. Vad anser du om de ovan nämnda ”anpassade” revisionsberättelserna? Tycker du att de uppfyller de krav som ställs på utformningen (i RS 709)?

Tankar kring de nya lagförslagen

17. Hur ställer du dig till lagförslaget om krav på kassaregister samt att det vid årsskiftet blir krav på att föra personalliggare? Anser du att lagarna kommer leda till förbättringar/försämringar vid revisionen? Förenklingar/svårigheter?
18. Har ni stött på några reaktioner hos företagen gällande lagförslagen? Positiva eller negativa?

Övrigt

19. Har du något du vill tillägga som vi inte tagit upp eller är det något som du tycker är särskilt viktigt som du vill berätta?

BILAGA 3 – SRS checklista

Kund	Räkenskapsår	Datum	Flik	
Moment Checklista Granskning av kassaregister	Kopia av detta dokument i	Signatur	Sida	av
Förklaringar, exempel, anvisningar till vissa frågor och ordlista finns i slutet av checklistan				
Grundläggande frågor	Antal	ID-beteckning		Ref.
1. Hur många kassaregister har företaget?				
Kassaregistersystem	Ja	Nej	E/T	Ref.
2. Är kassaregistren				
a. ROM-baserade ("traditionella" kassaregister)?				
b. PC-baserade?				
c. Är de anslutna till datorer?				
3. Finns systemdokumentation (manual, handbok eller liknande) för kassaregistren? (BFNAR 2004:1)				
4. Finns sep. handböcker för programmering?				
5. Har det gjorts en anpassad programmering efter företagets behov?				
6. Har företaget dokumenterat gjorda programmeringar?				
7. Kan företagets kassaregister producera behandlingshistorik enl. BFNAR 2004:1?				
Rutiner kring kassahantering	Ja	Nej	E/T	Ref.
8. Finns rutinbeskrivning över kedjan "från programmering av kassaregister till bokföring"?				
9. Finns det en skriftlig rutin för registrering i kassaregistret för de anställda?				
10. Upprättas kassadagsrapporten med tömningskvittona (Z-utslag) försedda med löpnummer som underlag?				
11. Finns en förteckning över vem som har vilka typer av nycklar till kassaregistren?				
12. Finns skriftliga rutiner för hur dagstömningen ska ske?				
13. Görs löpande kassainventeringar?				
Granskning av kassarutiner vid besök	Ja	Nej	E/T	Ref.
14. Finns kontrollremsor/journalminne?				
15. Har kontroll skett att dessa kommer från företagets kassaregister? (Identitetskontroll)				
16. Arkiveras kontrollremsor/innehåll i journalminne enligt BFL/BFNAR 2000:5 och 6?				
17. Får kunden regelmässigt kvitto?				
18. Har du gjort provköp, inkl retur- samt övningsförsäljning, och jämfört med kvitto och kontrollremsa?				
19. Granska kassarapporter, kvitton, kassautslag – uppfyller de kraven i BFL/BFNAR 2000:6 – stämmer de med bokföringen?				
20. Hur många anställda är i tjänst idag? Förteckna och jämför med avlöningslistor!				

Granskning av kassarutiner vid eller efter besök	Ja	Nej	E/T	Ref.
21. Stämmer en summering av samtliga enskilda poster på en dags kontrollremsa med Z-tömningskvitto?				
22. Beordra ett X-utslag för senaste månaden, stämmer detta mot bokföringen?				
23. Har du avstämt bokförd omsättning för en period mot Z-tömningskvittona och/eller GrandTotal för samma period?				
24. Är dagens försäljning rimlig jämfört mot ett snitt/dag?				
Sammanfattande bedömning	Ja	Nej	E/T	Ref.
25. Alla kassaregister går att manipulera! Finns det tecken som tyder på att så har skett hos detta företag?				
26. Övriga iakttagelser och bedömningar:				
27. Bedöms företagets rutiner vara tillförlitliga för att säkerställa fullständighet i intäktsredovisningen?				

Förklaringar, exempel och anvisningar till checklista granskning av kassaregister:

Checklistan är framtagen av SRS Revisionskommitté hösten 2005 i syfte att vara ett hjälpmedel för SRS revisorer vid granskningen av kontantbranscher. Det är viktigt att notera att denna första version av checklistan *inte* är heltäckande, utan utgör exempel på frågor som kan kontrolleras i samband med granskning av kassaregister.

När checklistan används första gången vid granskning av ett visst företags kassaregister behöver normalt de flesta av checklistans frågor beaktas, det kan även vara nödvändigt att komplettera med ytterligare frågor. När checklistan används vid senare tillfällen i företaget och det inte skett någon ändring i system och rutiner kan omfattningen av granskningen begränsas när det gäller kassaregistersystem, intern kontroll och rutiner hos företagen. Liksom vid annan granskning av intern kontroll är det normalt tillräckligt att begränsa granskningen i dessa avseenden till att rutiner inte ändrats och att tidigare granskade rutiner fortfarande tillämpas.

Checklistan inleds med frågor grundläggande information om antal kassaregister, kassasystem och rutiner, dessa kan med fördel ställas till företaget innan besök sker. Därefter följer ett antal frågor som granskas vid besök hos företaget och som tar sikte på granskning av kassaregistersystem (kontrollremсор, tömningskvitton och kassakvittens utseende vid provköp m.m.), rutiner och slutligen jämförelse med redovisningen. Det är av stor vikt för granskningen att besök görs på företaget och åtminstone den senare delen av checklistan är svår att genomföra/besvara om detta inte sker.

Ordlista för kassaregister

Kassaregister: Samlingsnamn för kassaapparater och kassasystem, inkl. t.ex. taxameter.

Kontrollremsa: Dokumentation av den löpande registreringen i kassaregister i pappersform. Av kontrollremsa framgår normalt

- nyckelläge, t.ex. registreringsläge (normalt), retur försäljning, övning, datum och klockslag för registreringen
- vilken kassörsnyckel/kod som använts
- löpnummer för transaktionen
- vilka artiklar som sålts och till vilket pris
- totalt belopp
- total moms
- i regel även lådöppning utan att någon registrering skett

Journalminne: Dokumentation av löpande registrering (se kontrollremsa) fast i elektronisk form.

Löpnummer: Löpande obruten nummerserie som löpande stiger.

Z-utslag: Sammanställning i rapportform av de registreringar som skett efter förra Z-utslaget. Z-utslag nollställer kassaregister. Kallas även tömningskvitto.

X-utslag: Sammanställning i rapportform av de registreringar som skett efter förra X-utslaget. X-utslag nollställer *inte* kassaregister.

Grand Total: Ackumulerad summa av försäljning som normalt inte skall gå att nollställa.

Några kommentarer till enskilda frågor:

Fråga 1: Det kan finnas kassaregister som inte används normalt utan endast vid speciella arbetstoppar eller som står i reserv. Varje kassaregister har en ID-beteckning som normalt registreras på kontrollremсор, Z-tömningskvittor och liknande. Restauranger som har utskänkningstillstånd måste anmäla antal kassaregister och typ i samband med ansökan om utskänkningstillstånd, genom att begära kopia av denna anmälan kan revisorn i dessa fall få underlag för sin granskning.

Fråga 2: Skillnaden mellan ROM-baserade och PC-baserade kassaregister har bl.a. med programmeringsmöjligheter och lagringskapacitet att göra. I ROM-baserade register sker normalt programmering direkt i kassaregistret och data lagras på ett expansionskort/minneskort. Dessa har begränsad lagringskapacitet (normalt högst 15 000 rader). Det lagrade minnet kan skrivas ut via den vanliga kvittoskrivaren och innehållet motsvarar en kontrollremsa. När minnet är fullt skrivs tidigare lagrad information normalt över. PC-baserade register innebär att alla programmeringar görs i en dator, som inte behöver vara det aktuella kassaregistret om de är sammankopplade, och information lagras i datorns hårddisk. PC-baserade register är normalt dyrare än ROM-baserade men har fördelar t.ex. genom att möjligheterna att följa upp verksamheten ökar.

Är kassaregistren anslutna till datorer kan programmeringar och rapporter tas ut från en dator som inte behöver vara ett kassaregister. Det är därför viktigt att konstatera vilka enheter som ingår i nätverket, var informationen lagras, om det går att ta ut informationen i läsbart skick och om uppgifterna är spärrade mot ändringar.

Fråga 6. Exempel på lämpliga frågor att följa upp:
- finns olika artiklar/artikelgrupper för registrering?
- momsodning?
- finns sammanställning över vilka rapporter som kan tas ut?

Fråga 8. Identifiera kedjan, exempel på lämpliga frågor att följa upp:
- hur många personer är inblandade?
- vem gör vad, vilka kontrollfunktioner finns internt?
- Är det olika/flera personer som:
* programmerar kassan
* handhar kassan (tar emot betalningar)
* räknar och stämmer av kassan
* tar fram underlag/dagsrapporter till bokföring
* sköter bokföring?
Gör en preliminär bedömning av företagets interna kontroll utifrån detta.

Fråga 9. Exempel på ytterligare frågor att följa upp:
- Finns rutiner för hantering av returer/minusinslag?
- Hur vanligt förekommande är returer/minusinslag?
- Hur hanteras pengarna/kassalådan?
(Står lådan öppen eller skall den stängas och registreras antal lådöppningar?)

Fråga 11. Olika nycklar ger olika behörighet att använda olika funktioner när det gäller kassaregister. Det är därför viktigt att klargöra vem som har olika nycklar och vilka funktioner som är knutna till dem, t.ex. kassörsnyckel, huvudkassörsnyckel och ägarnyckel.

Fråga 12. Exempel på ytterligare frågor att följa upp
- Finns fastslagen rutin för hantering av kassadifferenser/felräkningar?

© Svenska Revisorsamfundet SRS 2005 – version 1 nov 2005 – Sidan 4(5)

- Hur ofta förekommer felräkningar?
- Hur hanteras felräkningar (får den anställde stå själv för eventuella differenser)?

Fråga 14. Ett vanligt problem med journalminne, som är en elektronisk kontrollremsa, är att de har otillräcklig minneskapacitet. När minnet är fullt skrivs tidigare registrerade uppgifter över om det inte skett någon separat arkivering av uppgifterna (t.ex. back-up). Uppgifter i ett journalminne skrivs normalt ut via den vanliga kvittoskrivaren och utskriften motsvarar en kontrollremsa

Fråga 15. Varje kassaapparat bör ha en ID-beteckning som bl.a. framgår på olika rapporter. Det är inte säkert att ID-beteckningen finns fysiskt på kassaapparaten utan den kan finnas inprogrammerad och framgår då av olika rapporter. Genom att jämföra ID-beteckningar på kontrollremсор med kassaapparater som finns i företaget kan eventuell förekomst av extra kassaregister eller utbyte av kassaregister upptäckas.

Fråga 17. Erhåller kunden kvitto kan detta i sig vara en indikation på att det finns rutiner som gör att registrering sker i systemet. Det går dock att manipulera detta med kvittokopior och tränings- och övningsläge i kombination med ändrad text på kvittot (se fråga 21)

Fråga 18. Möjlighet till provköp styrs normalt via inställning av kassaregistrets centrallås eller en särskild kod, alternativt finns i vissa fall möjlighet genom att använda sk. träningsnycklar. Tillvägagångssätt framgår i regel av manualen till kassaregistret. Med provköp menas försäljning med nycklar i registreringsläge. Vid retur försäljning är nycklar i retur försäljningsläge, en uppföljning kan då ske av att tecken på kvitto och att det framgår att det är fråga om retur försäljning. Tränings- eller övningsläge är en funktion för att öva personal i hantering av kassaregister. Funktionen ger ett kvitto utan att någon registrering sker på kontrollremsan. Det skall framgå av kvittot att det rör sig om övning men det förekommer att denna text kan vara ändrad på kvittot. Vad som produceras respektive inte produceras när kassaregistret står i övnings-/träningläge styrs av inställningar och programmeringar i registret.

Fråga 20. Det är lämpligt att vid besök även granska hur många anställda som finns i verksamheten vid tillfället. Dessa uppgifter används dels för att jämföra med avlöningslistor för att kunna jämföra med antal anställda och löner m.m., dels för att använda som underlag för vidare analyser.

Fråga 21-24. Uppföljningen av dessa frågor kan med fördel göras i efterhand mot bokföring. Exempel på lämpliga följdfrågor för den analytiska granskningen, se även "Förslag till vägledning för granskning av intäktsredovisningen i kontantbranscher med kassaregister".

Fråga 22. OBS! Viktigt att den tömning som skall beordras inte skall nollställa kassaregistret (normalt kallas denna typ för X-tömning). Det är även viktigt att vi revisorer inte själva gör registreringar och/eller knapptryckningar i kassaregistren.

Fråga 24. Har vi varit på plats och sett till att en kontrollinventering av kassabehållningen vid dagens slut gjorts? (Stämmer detta mot bokfört kassasaldo?) Är den aktuella dagens försäljning "all-time-high" kan detta dock indikera "tillfällig skötsamhet".